Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλο-ακαρνανίας

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ ΛΣΤ' Ε.Π.Κ.Α. ΔΙΑΖΩΜΑ

Εκδόσεις «Διάζωμα»
Σειρά: Αρχαία Θέατρα
Λ. Κολώνας, Μ. Σταυροπούλου - Γάτση, Γ. Σταμάτης
Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας

Σελιδοποίηση Κ. Τσιρίκος
Παραγωγή arte creative team
Επιμέλεια Έκδοσης Χ. Γ. Λάζος
Αθήνα, Σεπτέμβριος 2009

Copyright © 2009 Διάζωμα
Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας
ΛΣΤ' Ε.Π.Κ.Α.

ISBN 978-960-98967-0-2
ISBN 978-960-98967-2-6

Κολώνας, Λάζαρος
Σταυροπούλου - Γάτση, Μαρία
Σταμάτης, Γεώργιος
Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας

1. Αρχαία Θέατρα - Ελλάδα, Αιτωλοακαρνανία
Τοπογραφία, Αρχιτεκτονική, Εικονογράφηση
2. Αρχαίες Πόλεις - Ελλάδα, Αιτωλοακαρνανία

Μπουμπουλίνας 30, 106 82 Αθήνα
www.diazoma.gr

Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας

Δρ. Λάζαρος Κολώνας
Αρχαιολόγος, επίτιμος γενικός διευθυντής αρχαιοτήτων και πολιτισμικής κληρονομιάς

Μαρία Σταυροπούλου - Γάτση
Αρχαιολόγος, προϊσταμένη της ΛΣΤ΄Ε.Π.Κ.Α.

Γεώργιος Σταμάτης
Αρχαιολόγος της ΛΣΤ΄Ε.Π.Κ.Α.

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ ΛΣΤ' Ε.Π.Κ.Α. ΔΙΑΖΩΜΑ

2

6-7
Η Αιτωλοακαρνανία στους αρχαίους χρόνους

12-13
Τα θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας

14-15
Μακύνεια

18-19
Καλυδώνα

24-25
Νέα Πλευρώνα

34-35
Οινιάδες

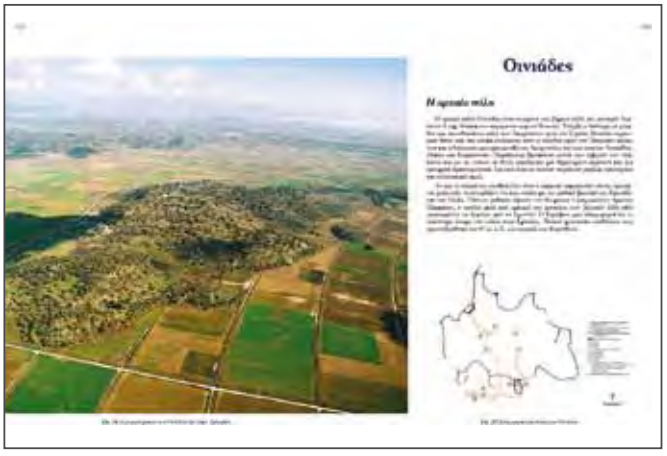

44-45
Στράτος

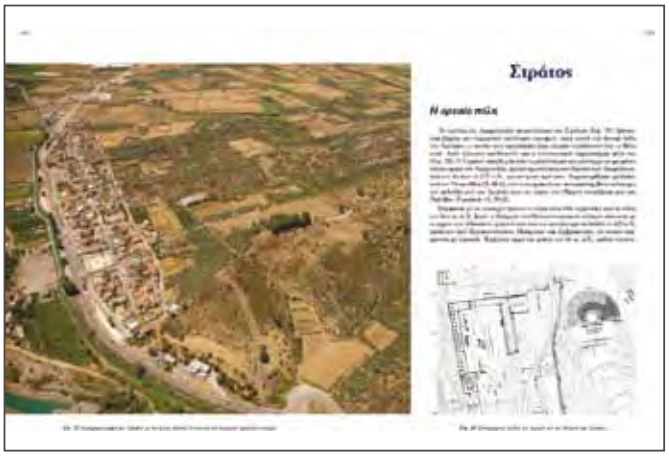

54-55
Αμφιλοχικό Άργος

Εικ. 1 *Χάρτης του νομού Αιτωλοακαρνανίας με τις κυριότερες αρχαίες πόλεις και θέσεις*

Η Αιτωλοακαρνανία στους αρχαίους χρόνους

Συνοπτικό ιστορικό-αρχαιολογικό περίγραμμα

Η Αιτωλοακαρνανία είναι ο μεγαλύτερος σε έκταση νομός της χώρας με πλούσιο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Διαθέτει πέντε φυσικές και τρεις τεχνητές λίμνες, τρία μεγάλα ποτάμια, δύο λιμνοθάλασσες, ήπιες δαντελωτές ακτές, απάνεμα φυσικά λιμάνια και πλούσιους βιότοπους. Αν και κοντά στο πλούσιο υδάτινο περιβάλλον του αναπτύσσονται εύφορες πεδιάδες, ωστόσο μεγάλο τμήμα του κατέχεται από ορεινούς όγκους, καθορίζοντας εν πολλοίς και το χαρακτήρα της οικονομίας του που ανέκαθεν υπήρξε αγροτικός και κτηνοτροφικός. Η καίρια και στρατηγικής σημασίας θέση του στον ελλαδικό χώρο, καθώς βρίσκεται πάνω σε σημαντικούς χερσαίους και θαλάσσιους δρόμους επικοινωνίας, υπήρξε η αιτία για την αδιάκοπη κατοίκησή του από τον άνθρωπο ήδη από τα παλαιολιθικά χρόνια. Το ενδιαφέρον του ανθρώπου στράφηκε αρχικά στις παράλιες και παραποτάμιες περιοχές που δέχονταν ποικίλες επιδράσεις και όπου η ανάπτυξη υπήρξε ταχύτερη, ενώ η ορεινή ενδοχώρα, όπως είναι φυσικό, κατοικήθηκε με κάποια καθυστέρηση.

Την περιοχή κατοίκησαν κατά κύριο λόγο τα έθνη των Αιτωλών και Ακαρνάνων με επίμαχο όριο ανάμεσά τους τον Αχελώο ποταμό. Το βόρειο τμήμα του νομού κατοίκησαν οι Αμφίλοχοι και οι Αγραίοι, με κυριότερες πόλεις τους το Αμφιλοχικό Άργος, τον Πράντα, τις Κρήνες, τις λπες και την Ιδομένη, και τη νότια στενή παράλια λωρίδα από τον Μόρνο έως τον Εύηνο, αρχικά οι Οζόλες ή Εσπέριοι Λοκροί. Στη ζώνη αυτή οι κυριότερες αρχαίες πόλεις είναι η Ναύπακτος που μάλιστα γνώρισε ιδιαίτερη ακμή εξαιτίας του λιμανιού της, καθώς επίσης το Μολύκρειο, η Μακύνεια και η Χαλκίδα ή Χάλκεια (Εικ.1).

Η Παλαιολιθική περίοδος και ειδικότερα η Μέση Παλαιολιθική (100.000 – 40.000 π.Χ.) αντιπροσωπεύεται από διάφορες θέσεις, από τις οποίες κυριότερες είναι το Σπήλαιο Χοιρονήσι (ή Χοιροσπηλιά) στη Νέα Πλαγιά Παλαίρου, και από ορισμένες υπαίθριες στα Σαρδίνια, στη λεκάνη του Αγρινίου, σε αναβαθμίδες του Αχελώου (Στράτος, Υψηλή Παναγιά, Ματσούκι) και στις λίμνες Οζερός, Αμβρακία, Λυσιμαχεία.

Στη Νεολιθική περίοδο (6800-3200 π.Χ.) ανήκουν οι θέσεις γύρω από τον ορεινό όγκο της Βαράσοβας (σπήλαια στο Κρυονέρι και το Γαλατά, λόφος Αγίας Τριάδας, Πάγκαλη), η περιοχή Αγίου Ηλία Αιτωλικού, το σπήλαιο Αγίου Νικολάου στον Αστακό, η Στρατική γη, η Λαγκάδα Λεπενούς και η χερσόνησος της Πλαγιάς.

Η Εποχή του Χαλκού (3200-1100 π.Χ.) αντιπροσωπεύεται με τη σημαντική βυθισμένη εγκατάσταση στο Πλατυγιάλι Αστακού της Πρωτοελλαδικής ΙΙ

Εικ. 2 *Το ύψωμα Άγιος Ηλίας και η περιοχή Σταμνάς στο μυχό του Αιτωλικού κόλπου*

περιόδου (2600 - 2200 π.Χ.), τον τύμβο στο Λουτράκι Κατούνας της Πρωτοελλαδικής ΙΙΙ (2200 - 2000 π.Χ.), τον σπουδαίο οικισμό στον Θέρμο με διάρκεια χρήσης από τα Μεσοελλαδικά έως τα " στερα Μυκηναϊκά χρόνια (τέλη 17ου αι. - αρχές 11ου αι. π.Χ.), έναν ακόμη οικισμό στη Γαβρολίμνη, καθώς επίσης και οικιστικά κατάλοιπα στη Λαγκάδα Λεπενούς.

Ειδικότερα, η μυκηναϊκή περίοδος είναι εποχή ακμής για την Αιτωλοακαρνανία με πάμπολλες θέσεις κατοίκησης (είτε αυτές αφορούν οικισμούς, είτε νεκροταφεία), οι οποίες αυξήθηκαν τα τελευταία χρόνια καθώς προστίθενται διαρκώς νέα ευρήματα, φθάνοντας σε αριθμό τις 25. Στον ήδη γνωστό οικισμό του Θέρμου, με την έντονη μυκηναϊκή επίδραση, προστίθενται ένας νέος οικισμός στο Αγγελόκαστρο, ένας ακόμη στη Λεπενού, ενώ την εικόνα της περιόδου αυτής συμπληρώνει ο εκπληκτικός αριθμός περισσοτέρων από έντεκα θολωτών τάφων του νομού (Κόροντα, Μίλα, Λουτράκι, Κεχρινιά, Άγιος Ηλίας και Σταμνά). Πρόσφατο εύρημα αποτελεί σημαντικότατος τάφος του τέλους της Μυκηναϊκής ή Υπομυκηναϊκής περιόδου (τέλη 11ου αι. π.Χ. περίπου) που βρέθηκε στον Κουβαρά Φοιτιών και περιείχε σπάνια ευρήματα. Μέχρι σήμερα περισσότερες θέσεις έχουν αποκαλυφθεί στην Αιτωλία, και μάλιστα στο παράλιο κομμάτι της, και λιγότερες στην Ακαρνανία.

Για την Αιτωλία η μυκηναϊκή περίοδος είναι μια λαμπρή εποχή, όπως αυτή παρουσιάζεται στα Ομηρικά Έπη και ειδικότερα στην Ιλιάδα: πέντε πόλεις, Κα-

λυδώνα, Πλευρώνα, Χαλκίδα, λενος και Πυλήνη, λαμβάνουν μέρος στον Τρωικό πόλεμο, με 40 πλοία υπό τον βασιλιά Θόα. Οι Αιτωλοί αναφέρονται στον μηρο «μεγάθυμοι» και «μενεχάρμαι» (ακλόντοι στη μάχη) και οι μύθοι τους έχουν πανελλήνια απήχηση.

Στη μεταμυκηναϊκή εποχή, στους χρόνους της μετάβασης από τα προϊστορικά στα ιστορικά χρόνια, σημείο αναφοράς εξακολουθεί να είναι ο Θέρμος με την εγκατάσταση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου. Κυριότερο κτίριο της εγκατάστασης αυτής αποτελεί το περίφημο Μέγαρο Β που κτίζεται τον 11ο αι. π.Χ. και καταστρέφεται στο τέλος του 9ου ή στις αρχές του 8ου αι. π.Χ. Σπουδαία θέση της Πρωτογεωμετρικής περιόδου αναδεικνύεται και η περιοχή της Σταμνάς (Εικ. 2), όπου πρόσφατα ήλθε στο φως πλούσιο νεκροταφείο της εποχής αυτής. Μικροί πυρήνες οικισμών και νεκροταφείων της Πρωτογεωμετρικής (10ος - 9ος αι. π.Χ.) και Γεωμετρικής (8ος - 7ος αι. π.Χ.) περιόδου ανθούν στη δυτική και κυρίως στη νότια παράλια ακτή, στις παραλίμνιες θέσεις της Τριχωνίδας και σε περιοχές της κοιλάδας του κάτω ρου του Αχελώου. Την εποχή του πρώτου αποικισμού (7ος αι. π.Χ.) ιδρύονται οι κορινθιακές αποικίες Ανακτόριο και Σόλλιο με φανερή πλέον τη διείσδυση και επίδραση της Κορίνθου στην περιοχή.

Τον 5ο αι. π.Χ. πολλές από τις ακαρνανικές πόλεις είναι ήδη διαμορφωμένες σε αστικά κέντρα και διαθέτουν εκτεταμένες επιβλητικές οχυρώσεις, όπως οι

***Εικ. 3** Άποψη της αρχαίας Παλαίρου*

Εικ. 4 *έρμος, ιερό του Απόλλωνα, και άποψη της Αγοράς*

Οινιάδες, Αλυζία, Ανακτόριο, Αμφιλοχικό Άργος, Αστακός, Εχίνος, Θύρρειο, Κόροντα, Μητρόπολη, Στράτος, Σαυρία, Πάλαιρος (Εικ. 3), Φοιτίες, Τορύβεια, Λιμναία που γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθηση τον 4ο και 3ο αι. π.Χ. Ο Στράτος είναι η παλαιά έδρα του Ακαρνανικού Κοινού και πρώτη πρωτεύουσα της Ακαρνανίας, όπου υπήρχε το ιερό του Διός. Τη θέση του ως κοινού ιερού των Ακαρνάνων στα ελληνιστικά χρόνια παίρνει το ιερό του Απόλλωνα στο Άκτιο που ήταν ήδη σημαντικό από την αρχαϊκή εποχή.

Στην Αιτωλία τα αρχαϊκά και πρώιμα κλασικά χρόνια το αιτωλικό έθνος είναι οργανωμένο φυλετικά, κατοικεί σε ατείχιστες κώμες, και μόλις τον 4ο αι. διαμορφώνονται αυτόνομα οικιστικά κέντρα που λειτουργούν ως κράτη-πόλεις και έχουν ένα κεντρικό οχυρωμένο πυρήνα. Το Κοινό των Αιτωλών πρωτοεμφανίζεται στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. και περί τα τέλη του έχει αποκτήσει ισχυρή δύναμη, η οποία φθάνει στην αποκορύφωσή της τον 3ο αι. π.Χ. Τη δύναμη αυτή οφείλουν οι Αιτωλοί κατά κύριο λόγο στην απόκρουση των Γαλατών το 279 π.Χ. Έδρα της Αιτωλικής Συμπολιτείας και παναιτωλικό ιερό είναι ο Θέρμος (Εικ. 4), ο οποίος, ήδη από τον 8ο αι. π.Χ., είναι σημαντικός χώρος λατρείας. Οι 4ος και 3ος αι. π.Χ. είναι περίοδος άνθησης και για τις αιτωλικές πόλεις. Στην παράλια ζώνη κυριότερες είναι οι Καλυδώνα, Πλευρώνα, Αλίκυρνα, Αρσινόη, Λυσιμάχια, Αγρίνιο, και στην ημιορεινή και ορεινή ενδοχώρα οι Θεστιείς, Βουκάτιο, Φίστυο, Φύταιο, Τριχόνειο, Μέταπα, Παμφία, Άκραι. Χαρακτηριστικές είναι και εδώ οι επιβλητικές οχυρώσεις τους, μεγαλύτερες ή μικρότερες, και η παρουσία πολλών μικρών αγροτικών ιερών.

Ο 3ος αι. π.Χ. χαρακτηρίζεται από τις συγκρούσεις μεταξύ Ακαρνάνων και Αιτωλών. Γύρω στο 250 π.Χ. η Ακαρνανία μοιράζεται μεταξύ Ηπείρου και Αιτωλίας, το 230 π.Χ. ελευθερώνεται από τους Ηπειρώτες και με τη βοήθεια των Μακεδόνων αποκρούει τους Αιτωλούς, με τους οποίους οι συγκρούσεις στα τέλη του αιώνα είναι πλέον πολύ συχνές. Οι επιδρομές του Φιλίππου Ε΄ κατά τα έτη 218 και 206 π.Χ. οδηγούν στη σταδιακή παρακμή της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Την επιδρομή του Φιλίππου το 218 π.Χ. υφίσταται και η Ακαρνανία, που χάνει το Θύρρειο, το οποίο με τη συνθήκη του 212 π.Χ. υπάγεται και πάλι στην Αιτωλία. Το ίδιο έτος είναι καθοριστικό για τις μετέπειτα εξελίξεις, καθώς οι Αιτωλοί συνάπτουν συμμαχία με τους Ρωμαίους, γεγονός που επιτρέπει στη Ρώμη να αναμιχθεί στα πράγματα της Ελλάδας. Αργότερα, στο Β΄ Μακεδονικό πόλεμο (200-196 π.Χ.), οι Αιτωλοί συμπράττουν πάλι με τη Ρώμη, ενώ οι Ακαρνάνες με τον Φίλιππο. Η νίκη των Ρωμαίων στις Κυνός Κεφαλές οφείλεται στην καθοριστική συμμετοχή των Αιτωλών ιππέων. Νέο πλήγμα για τα ελληνικά πράγματα αποτελεί ο Συριακός πόλεμος (192-191 π.Χ.) μετά τον οποίο οι Αιτωλοί υποχρεώνονται να δεχτούν βαρείς όρους από τους Ρωμαίους. Τώρα (170 π.Χ.) φίλοι των Ρωμαίων είναι οι Ακαρνάνες και το Θύρρειο είναι πλέον η τελευταία πρωτεύουσα της Ακαρνανίας. Μετά το 167 π.Χ. οι Αιτωλοί χάνουν την εύνοια των Ρωμαίων και περιορίζονται στα παλαιά τους όρια, ενώ η Ακαρνανία την ίδια εποχή προσαρτάται στην επαρχία της Μακεδονίας και αργότερα της Αχαΐας. Μετά τη Ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.) οι κάτοικοι της Ακαρνανίας και της Αιτωλίας μετοικίζονται στη Νικόπολη, ενώ η παράλια ζώνη υπάγεται στη ρωμαϊκή αποικία των Πατρών. Από τον 2ο αι. μ.Χ. η περιοχή ανθεί πάλι, ενώ στα παλαιοχριστιανικά χρόνια ισχυροποιείται ακόμη περισσότερο, όπως μαρτυρούν οι πολλές βασιλικές αυτής της περιόδου.

Εικ. 5 *Χάρτης του νομού Αιτωλοακαρνανίας με τις θέσεις των θεάτρων*

Τα αρχαία θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας

Μέχρι σήμερα γνωρίζουμε με βεβαιότητα έξι αρχαία θέατρα στο νομό.[1] Ανήκουν στις πόλεις **Μακύνεια, Καλυ ώνα, Πλευρώνα, Οινιά ες, Στράτο, Αμφιλοχικό Άργος** (Εικ. 5). Τα τρία πρώτα βρίσκονται στο στάδιο της έρευνας και μελέτης, γι' αυτό και τα στοιχεία που παρέχονται έχουν προκαταρκτικό χαρακτήρα. Το θέατρο των Οινιάδων έχει πλήρως ερευνηθεί και δημοσιευτεί, ενώ του Στράτου, αν και έχει ερευνηθεί και μελετηθεί, εκκρεμεί η δημοσίευση της μελέτης του. Το θέατρο του Αμφιλοχικού Άργους δεν έχει ακόμη αποκαλυφθεί, γι' αυτό και περιοριζόμαστε σε απλή αναφορά της θέσης του, στην οποία είναι ορατά διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη του.

Για την πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη, πριν από την παρουσίαση κάθε θεάτρου, προτάσσονται συνοπτικά πληροφορίες για την πόλη στην οποία ανήκει το καθένα από αυτά.

[1] *να ακόμη, έ δομο, θέατρο πιθανολογείται για την πόλη του υρρείου, πλην όμως δεν υπάρχουν στοιχεία για την επι ε αίωση της ύπαρξής του ή τον εντοπισμό της θέσης του.*

Εικ. 6 *Αεροφωτογραφία της αρχαίας Μακύνειας στο λόφο «Παλιόκαστρο»*

Μακύνεια

Η αρχαία πόλη

Τα ερείπια της αρχαίας πόλης της Μακύνειας βρίσκονται στη θέση «Παλιόκαστρο» της ομώνυμης σημερινής κοινότητας του Δήμου Αντιρρίου. Η τειχισμένη ακρόπολή της βρίσκεται σε στρατηγική θέση (Εικ. 6), καθώς ελέγχει με ασφάλεια ολόκληρη τη θαλάσσια περιοχή του Πατραϊκού κόλπου και το στενό πέρασμα Ρίου-Αντιρρίου που οδηγεί από τον Πατραϊκό στον Κορινθιακό κόλπο. Ενδιαφέρουσα είναι και η απεριόριστη θέα προς τα βόρεια όπου βλέπει κανείς το βουνό Κλόκοβα, τον αρχαίο Ταφιασσό (σημερινή Παλιοβούνα), στα βορειοανατολικά και ανατολικά τους χαμηλούς λόφους και τα βουνά της Ναυπακτίας, στα νότια και δυτικά το Ιόνιο Πέλαγος και τον Πατραϊκό Κόλπο, με το στενό Ρίου - Αντιρρίου, τη σύγχρονη γέφυρα και τμήμα του Κορινθιακού Κόλπου (Εικ. 8), ενώ στο βάθος του ορίζοντα προβάλλουν τα βουνά της Αχαΐας και ακνή η βουνοκορφή του Αίνου της Κεφαλονιάς.

Η πόλη, της οποίας λείπει η επιγραφική επιβεβαίωση για την ασφαλή ταύτισή της, λόγω της μεγάλης στρατηγικής της σημασίας είχε ήδη αναπτυχθεί κατά την κλασική περίοδο. Η μεγάλη άνθησή της αρχίζει από τα τέλη του 4ου αι. και διαρκεί έως την καταστροφή της από τον Φίλιππο τον Ε΄ ο οποίος, σύμφωνα με τον Πολύβιο, κατά την εκστρατεία του από τη Λευκάδα στο Λέχαιο λεπλάτησε τα παράλια της Αιτωλίας.

Το ισχυρό τείχος της ακρόπολης, μήκους 377 μ., περιβάλλει την ανδηρωτή και σχεδόν επίπεδη κορυφή λόφου εμβαδού 8.800 μ^2 και διαθέτει οκτώ πύργους και τέσσερις πύλες (Εικ. 7). Είναι κατασκευασμένο κατά το ψευδοϊσόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα δόμησης με δύο παρειές από μεγάλους γκριζοπράσι-

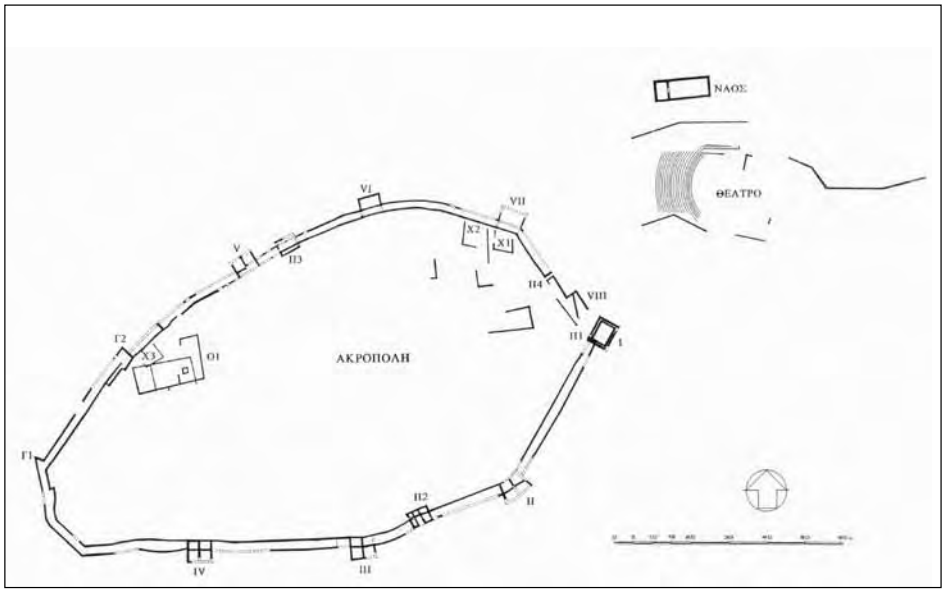

Εικ. 7 *Τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας Μακύνειας*

***Εικ. 8** Άποψη του Κορινθιακού κόλπου και του στενού του Ρίου-Αντιρρίου από τη Μακύνεια*

νους ογκόλιθους ψαμμίτη, ενώ το εσωτερικό του πακτώθηκε με λατύπη, χώμα και πέτρες. Το περίγραμμά του θυμίζει ακανόνιστο πολύγωνο. Ο αμυντικός χαρακτήρας του ενισχύεται τόσο από την ύπαρξη των πύργων όσο και από την παρουσία δύο οδοντώσεων που δημιουργούνται στο δυτικό τμήμα του, όπου παρατηρείται απουσία πύργων. Στο εσωτερικό της ακρόπολης κατά τη διάρκεια εκτεταμένων καθαρισμών έχουν έλθει στο φως θεμέλια διαφόρων κτισμάτων ποικίλων διαστάσεων, τα οποία δεν μπορούν ακόμη να ταυτιστούν επειδή δεν έχουν ερευνηθεί ανασκαφικά. Τόσο στα βόρεια όσο και στα νότια πρανή του λόφου της ακρόπολης είναι ορατά θεμέλια ιδιωτικών ή δημόσιων οικοδομημάτων, ενώ στα δυτικά πρανή αναπτύσσεται το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης.

Το θέατρο

Σε μικρό πλάτωμα στα νοτιοανατολικά της ακρόπολης βρίσκεται το θέατρο. Η έρευνά του πραγματοποιήθηκε κατά τα έτη 1988 και 1989.[2] Αποτελείται από ενιαίο τοξοειδές κοίλο, του οποίου σώζονται δεκατέσσερεις σειρές εδωλίων, χωρίς κερκίδες, κλίμακες και διάζωμα (Εικ. 9). Τα εδώλια, όπως και τα υπόλοιπα δομικά στοιχεία της πόλης, είναι κατασκευασμένα από γκριζοπράσινο ψαμμιτόλιθο της περιοχής. Η ορχήστρα είναι επίσης τοξοειδής χωρίς αγωγό απορροής των ομβρίων υδάτων. Χαρακτηριστική ιδιομορφία του θεάτρου αποτελεί η ύπαρξη στη βόρεια πλευρά της ορχήστρας βαθμιδωτής κατασκευής από δύο ευθύγραμμες σειρές εδωλίων των οποίων το μήκος κυμαίνεται από 9 μ. έως 11,50 μ. Τόσο το πλάτος των εδωλίων όσο και το ύψος τους κυμαίνεται από 0,30 μ. έως 0,40 μ. Για την πρόσβαση σε αυτή τη δίβαθμη κατασκευή υπάρχει έμπροσθεν της πρώτης σειράς διάδρομος από συμπιεσμένο χώμα πλάτους 1 μ. και μήκους 11 μ. Ο διάδρομος αυτός προς την πλευρά της ορχήστρας φέρει χαμηλό κρηπίδωμα από ψαμμιτόλιθους διαστάσεων 0,20 μ. x 0,20 μ. Στην πίσω πλευρά της δεύτερης

[2] *Την έρευνα πραγματοποίησε ο Δρ. Λ. Κολώνας, προϊστάμενος της τότε αρμόδιας ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών.*

σειράς και σε επαφή με αυτήν διατηρούνται στη θέση τους πλάκες διαφόρων μεγεθών (το ύψος τους φτάνει τα 0,30 μ. και το πλάτος τους κυμαίνεται από 0,70 μ. έως 0,80 μ.) που είχαν τοποθετηθεί κατακόρυφα ως πλάτη της σειράς, δίκην ερεισινώτων. Η βαθμιδωτή αυτή κατασκευή, που είναι κάθετη και όχι τοξοειδής προέκταση των τριών πρώτων σειρών των εδωλίων του θεάτρου, ενδεχομένως να προοριζόταν ως θέση των επισήμων ή των τιμωμένων προσώπων της πόλης. Βέβαιο πάντως είναι ότι για το τιμώμενο πρόσωπο προοριζόταν ο φθαρμένος λίθινος θρόνος (προεδρία) που κατά την έρευνα αποκαλύφθηκε με τη λίθινη βάση του στο ανατολικό άκρο της πρώτης σειράς της βαθμιδωτής κατασκευής. Επειδή η θέση της κατασκευής αυτής παρείχε στα επίσημα ή τιμώμενα πρόσωπα τη δυνατότητα να βλέπουν κατ' ενώπιον τους θεατές, οδηγούμεθα στη σκέψη ότι το μνημείο αρχικά λειτούργησε ως βουλευτήριο.

Το σκηνικό οικοδόμημα του θεάτρου, λόγω κατάρρευσής του στην απότομη κλιτύ του λόφου και της αφαίρεσης οικοδομικού υλικού από κατοίκους της περιοχής για νεώτερες κατασκευές, διατηρεί μόνο αποσπασματικά στοιχεία των θεμελίων του. Υπολογίζεται ότι οι διαστάσεις του ήταν 21,60 μ. x 9,70 μ. Εκτός της σκηνής είναι ορατά και τα θεμέλια των στενών παρόδων του θεάτρου. Παρασκήνια δεν διακρίνονται, ούτε άλλα στοιχεία του, παρά μόνο τμήμα αναλημματικού τοίχου κατά τη νότια πλευρά του.

Σε μικρή απόσταση βόρεια του θεάτρου υπάρχει στενόμακρο φυσικό πλάτωμα, στο οποίο ανασκάφτηκαν τα θεμέλια μεγάλου αταύτιστου ναού, διαστάσεων 17,20 μ. x 5,80 μ. και προσανατολισμού από τα ανατολικά προς τα δυτικά.

***Εικ. 9** Άποψη του θεάτρου της Μακύνειας από Α.*

Εικ. 10 *Αεροφωτογραφία της θέσης της αρχαίας Καλυδώνας.*

Καλυ ώνα

Η αρχαία πόλη

Η αρχαία Καλυδώνα υπήρξε μια από τις σημαντικότερες πόλεις της Αιτωλίας. Η οχύρωση της πόλης απλώνεται σε δύο γειτονικούς λόφους με την ονομασία «Κούρταγα», κοντά στη δεξιά όχθη του Εύηνου ποταμού πλάι στο σημερινό Ευηνοχώρι (Εικ. 10). Πρόκειται για στρατηγική θέση με δυνατότητα ελέγχου της εισόδου προς τον Κορινθιακό κόλπο και της θαλάσσιας αρτηρίας προς την Αδριατική. Η θέση αυτή καθώς και το γεγονός ότι διέθετε λιμάνι, κοντά στο σημερινό Κρυονέρι, συνέβαλε στη γρήγορη πολιτιστική εξέλιξή της πόλης που δέχτηκε επιδράσεις και από άλλα μεγάλα ελληνικά κέντρα πολιτισμού (Κόρινθος). Την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου η πόλη είναι ανεξάρτητη. Γύρω στο 390 π.Χ. είναι μέλος του Αχαϊκού Κοινού. στόσο, το 367 π.Χ. περιέρχεται οριστικά στους Αιτωλούς και τον 3ο αι. π.Χ. αναδεικνύεται σε ένα από τα σημαντικότερα μέλη της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Το απώτερο παρελθόν της αντικατοπτρίζεται στον μύθο του κυνηγιού του Καλυδώνιου Κάπρου που μας περιγράφει ο μηρος στην Ιλιάδα (Ι, 527-599). Ακόμη σύμφωνα με τον «Νηών Κατάλογο» η Καλυδώνα λαμβάνει μέρος στον Τρωικό Πόλεμο μαζί με τέσσερις πόλεις (Χαλκίδα, Πλευρώνα, λενος και Πυλήνη) και 40 πλοία υπό τον βασιλιά Θόα (Ιλιάδα, Β, 638-644). Ας μην ξεχνάμε ότι ένας από τους πιο σημαντικούς ήρωες της Ιλιάδας, ο Διομήδης, υπήρξε εγγονός του βασιλιά της Καλυδώνας Οινέα, γιος του βασιλιά του Άργους Τυδέα και ανιψιός του Μελεάγρου που εξόντωσε τον Καλυδώνιο κάπρο.

στόσο, αυτό το πλούσιο μυθικό παρελθόν της πόλης δεν έρχεται σε πλήρη αντιστοιχία με τα αρχαιολογικά δεδομένα, αφού μέχρι σήμερα ελάχιστα μυκηναϊκά ευρήματα (όστρακα) έχουν εντοπιστεί στην Ακρόπολη και στην ευρύτερη περιοχή. Στην επόμενη περίοδο, την ονομαζόμενη Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου ή Πρωτογεωμετρική (10ος - 9ος αι. π.Χ.), ανήκουν τάφοι που περιέχουν βορειοδυτική αμαυρόχρωμη χειροποίητη κεραμική που συναντάται και στον Θέρμο, καθώς επίσης τροχήλατη κεραμική με τοπικά χαρακτηριστικά αλλά και στοιχεία κοινά με άλλες περιοχές του βορειοδυτικού χώρου. Στη Γεωμετρική εποχή (8ος - 7ος αι. π.Χ.)

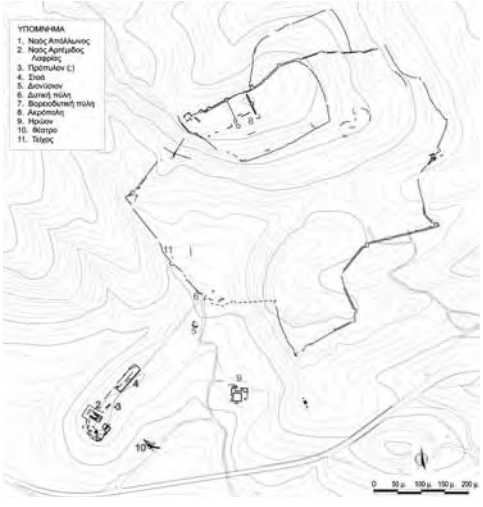

Εικ. 11 *Τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας Καλυδώνας*

φαίνεται ότι λειτουργεί ήδη ως λατρευτικό κτίριο ένα αψιδωτό κτίσμα στο ιερό της Καλυδώνας, το ονομαζόμενο Λάφριο.

Το Λάφριο, αφιερωμένο στην Άρτεμη και τον Απόλλωνα, ήταν το δεύτερο σε φήμη και σπουδαιότητα ιερό μετά από αυτό του Θέρμου. Συνδεόταν μέσω της λεγόμενης ιεράς οδού με τη δυτική πύλη της οχύρωσης της πόλης (Εικ. 11). Τα κυριότερα μνημεία του είναι ο μεγάλος και ο μικρότερος ναός, αφιερωμένοι στην Άρτεμη και τον Απόλλωνα αντίστοιχα (Εικ. 12), η στοά και οι θησαυροί. Οι πρώτοι ναοί κτίστηκαν στα τέλη του 7ου αι. π.Χ., ήταν ξύλινοι, είχαν πολύχρωμα γραπτά κεραμοπλαστικά στοιχεία και έως τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. δέχτηκαν πολλές συμπληρώσεις. Γύρω στο 400 π.Χ. ο μεγάλος ναός είναι ολόκληρος λίθινος, δωρικός περίπτερος εξάστυλος (13 x 6 κίονες) με διαστάσεις 32,26 μ. x 14,90 μ. Εδράζεται σε μεγάλο εντυπωσιακό ανάλημμα που κτίστηκε το 500 π.Χ. Η λατρεία των θεών περιλάμβανε μεγαλοπρεπή γιορτή με πομπή και ολόκαυτες θυσίες, τα Λάφρια. Περίφημο ήταν το χρυσελεφάντινο λατρευτικό άγαλμα της Άρτεμης, έργο Ναυπάκτιων γλυπτών, του Μέναιχμου και του Σο δα, το οποίο μετά τη ναυμαχία του Ακτίου μεταφέρθηκε στην Πάτρα.

Σημαντικό μνημείο είναι επίσης το Ηρώο (Εικ. 13). Πρόκειται για τετράπλευρο κτίριο με αυλή στο κέντρο του, προστώο και είσοδο στη βόρεια πλευρά, και μικρά δωμάτια τόσο στη βόρεια όσο και στην ανατολική. Στο υπόγειο

Εικ. 12 *Λάφριο, ναοί Άρτεμης και Απόλλωνα*

***Εικ. 13** Καλυδώνα, Ηρώο*

του πιο σημαντικού χώρου, του λατρευτικού δωματίου, υπήρχε τάφος - κρύπτη. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη το μνημείο αυτό δεν αποτελεί ταφικό ηρώο ενός τοπικού ήρωα, του Λέοντα, αλλά πρόκειται για παλαίστρα, η οποία κτίστηκε στο σύνολό της στην αρχή της αυτοκρατορικής εποχής πάνω από τάφο του 2ου αι. π.Χ. που χρησιμοποιήθηκε εκ νέου. Τα έτη 2001-2006 οι νεώτερες έρευνες[3] επικεντρώνονται στην Ακρόπολη, στην Ανατολική πύλη, στο θέατρο και σε τμήματα του πολεοδομικού ιστού της πόλης εντός των τειχών. Στο τμήμα της πόλης πλησίον της Δυτικής πύλης ερευνάται μεγάλο κτιριακό συγκρότημα με κεντρική περίστυλη αυλή. Σε έναν από τους χώρους του που είχε λατρευτικό χαρακτήρα ήλθαν στο φως σημαντικά ευρήματα.

---

[3] Οι νέες έρευνες πραγματοποιούνται από το Ινστιτούτο της Δανίας, αρχικά σε συνεργασία με την Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία (2001) και στη συνέχεια με τις αρμόδιες ΣΤ' Ε.Π.Κ.Α. (2002-2003) και ΛΣΤ' Ε.Π.Κ.Α. (2004-2006). Συνδιευθυντές των ανασκαφών είναι οι Dr. Søren Dietz από πλευράς Ινστιτούτου της Δανίας και Μαρία Σταυροπούλου-Γάτση από πλευράς Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Οι πρώτες έρευνες στην Καλυδώνα (Λάφριο και Ηρώο) διεξήχθησαν από τους E. Dyggve, Fr. Poulsen και Κ. Α. Ρωμαίο.

Εικ. 14 *Καλυδώνα, άποψη του θεάτρου*

Το θέατρο

Κατά τη διάρκεια εργασιών κατασκευής της σημερινής εθνικής οδού Αντιρρίου - Ιωαννίνων τη δεκαετία του '60, αποκαλύφθηκε μέρος μνημειακής κατασκευής από ορθογώνιες λιθοπλίνθους στη νότια πλαγιά του λόφου του ιερού της Άρτεμης. Σύντομη δοκιμαστική τομή που πραγματοποιήθηκε από τον τότε Έφορο Αρχαιοτήτων της ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών, Ευθύμιο Μαστροκώστα, έφερε στο φως «σειρές εδωλίων θεατροειδώς διατεταγμένες σε σχήμα πι». Λαμβάνοντας υπόψη τη μορφή του κτιρίου ο ανασκαφέας διατύπωσε την άποψη ότι πρόκειται για «κοίλο βουλευτήριου». Έκτοτε, μόλις το 2001, στο πλαίσιο έναρξης υλοποίησης του προγράμματος των νέων ερευνών στην αρχαία πόλη, άρχισε η ανασκαφή του μνημείου η οποία συνεχίστηκε τα έτη 2002 και 2003 και βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη.

Τα νεώτερα δεδομένα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το μνημείο ταυτίζεται με **ατρο**, η ταύτιση όμως αυτή θα επιβεβαιωθεί μόνο όταν ολοκληρωθεί η έρευνα και η μελέτη του. Σε χαμηλό σημείο της νότιας πλαγιάς του λόφου του Λαφρίου είναι κατασκευασμένο το «κοίλο θεάτρου» αποτελούμενο από 26 σειρές εδωλίων, οι οποίες ακολουθούν το περίγραμμα της ορθογώνιας ορχήστρας με διαστάσεις 16 μ. x 14 μ. περίπου (Εικ. 14). Στο δυτικό όριο της κατώτερης σειράς των εδωλίων εντοπίζεται η είσοδος μιας παρόδου. Οι σειρές των εδωλίων είναι κατασκευασμένες από μεγάλους ορθογωνισμένους ψαμμιτικούς λίθους και σώζονται κατά κύριο λόγο στο δυτικό τμήμα του κοίλου, ενώ στο υπόλοιπο, στα ανατολικά, σώζονται ελάχιστοι, στοιχείο που οδηγεί τους νεώτερους ερευνητές στην υπόθεση ότι ίσως το μνημείο παρέμεινε ημιτελές στην πλευρά αυτή. μως ακόμη και αν δεχτούμε το γεγονός ότι οι λίθοι αυτής της πλευράς, εφόσον υπήρχαν, αφαιρέθηκαν για να επαναχρησιμοποιηθούν στα νεότερα χρόνια, διερευνητικές τομές που έφτασαν ως τον φυσικό βράχο, δεν απέδωσαν μέχρι σήμερα στοιχεία προετοιμασίας της ως κοίλου. Οι κατώτερες εννέα σειρές των εδωλίων σχηματίζουν κάτοψη σχήματος πι με τις κεραίες του να συγκλίνουν σε ορθή γωνία. Στις υπόλοιπες ανώτερες σειρές η μορφή των εδωλίων διαφοροποιείται και οι κεραίες του πι στα σημεία σύγκλισης είναι στρογγυλεμένες. Το γεγονός αυτό οδηγεί στην υπόθεση ότι το κατώτερο τμήμα του κοίλου ανήκει σε παλαιότερη οικοδομική φάση και το ανώτερο αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη.

Η ανασκαφή έχει επίσης αποκαλύψει στα ανατολικά της ορθογώνιας ορχήστρας σκηνικό οικοδόμημα, το οποίο έχει ελάχιστα ανασκαφεί. Μπροστά από τη σκηνή βρέθηκε τοίχος που προφανώς ανήκει στο προσκήνιο και διατηρεί στοιχεία θυραίων ανοιγμάτων και κιονοστοιχίας. Προς το παρόν έχουν εντοπιστεί οι θέσεις έξι ιωνικών κιόνων, ενώ ο συνολικός τους αριθμός υπολογίζεται σε δώδεκα. Τμήματα των πώρινων ιωνικών κιονόκρανων της κιονοστοιχίας ήλθαν στο φως κατά τη διάρκεια της ανασκαφής. Μπροστά από τον τοίχο του προσκηνίου βρέθηκε αγωγός απορροής των ομβρίων υδάτων που καταλήγει σε λίθινο φρεάτιο.

Από την μέχρι στιγμής έρευνα του θεάτρου αναγνωρίζονται δύο οικοδομικές φάσεις. Στην παλαιότερη φάση (κλασική εποχή) ανήκουν οι κατώτερες σειρές των εδωλίων και ο τοίχος της δυτικής παρόδου. Στη νεώτερη οικοδομική φάση, που ανήκει στην Ελληνιστική εποχή, ανήκουν η σκηνή, το προσκήνιο και οι ανώτερες σειρές εδωλίων, οπότε την εποχή αυτή το οικοδόμημα οπωσδήποτε λειτουργεί ως θέατρο έχοντας ορθογώνια ορχήστρα. Παλαιότερη και ενδεχομένως διαφορετική χρήση του μνημείου παραμένει υπό διερεύνηση.

Εικ. 15 *έα Πλευρώνα, πανοραμική άποψη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής*

Ν α Πλευρώνα

Η αρχαία πόλη

Η Νέα Πλευρώνα βρίσκεται 5 χλμ. περίπου βορειοδυτικά της πόλης του Μεσολογγίου και καταλαμβάνει δύο λόφους της νοτιοδυτικής απόληξης της οροσειράς του Αρακύνθου (υγός). Πρόκειται για μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Αιτωλίας με εντυπωσιακή διατήρηση των τειχών της. Την οχύρωση της Νέας Πλευρώνας οι ντόπιοι την αποκαλούν «Κάστρο της Κυρά Ρήνης». Στην ίδρυσή της αναφέρεται ο γεωγράφος Στράβων (Γεωγραφικά 10, II, 4), σύμφωνα με τον οποίο η πόλη κτίστηκε αμέσως μετά το 235/4 π.Χ. όταν ο Δημήτριος Β' ο Μακεδών, ο αποκαλούμενος και Αιτωλικός, κατέστρεψε την Παλαιά Πλευρώνα, που εντοπίζεται σε δύο παρακείμενους χαμηλότερους λόφους, Ασφακοβούνι (Γυφτόκαστρο) και Πετροβούνι.

Η τοποθεσία όπου βρίσκονται τα ερείπιά της δεσπόζει στη γύρω πεδιάδα, τη λιμνοθάλασσα και τις αλυκές Μεσολογγίου (Εικ. 15-16), γεγονός που υποδηλώνει τη σημασία της κατά την αρχαιότητα ως στρατηγικού σημείου για τον έλεγχο τόσο των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής όσο και των θαλάσσιων και χερσαίων δρόμων.

Εικ. 16 *Τοπογραφικό σχέδιο της έας Πλευρώνας*

Εικ. 17 *έα Πλευρώνα. Αεροφωτογραφία της Αγοράς με τα σημαντικότερα κτίρια. Στο άθος διακρίνεται ο χώρος του λεγόμενου «σταδίου».*

Εικ. 18 *έα Πλευρώνα. Αεροφωτογραφία της μεγάλης δεξαμενής.*

Ο λόφος πάνω στον οποίο είναι κτισμένη είναι χαμηλός και βραχώδης με απότομη έξαρση προς τα βόρεια, όπου βρίσκεται και η ακρόπολη. Το ισχυρό τείχος της που είναι κτισμένο κατά το ψευδοϊσόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα, με λιθόπλινθους από γκρίζο τοπικό ασβεστόλιθο, έχει συνολικό μήκος 2.360 μ. και πλάτος που κυμαίνεται από 2 μ. έως 2,20 μ. Περιλαμβάνει οκτώ ορατές πύλες διαφόρων διαστάσεων, μία πυλίδα, τριάντα έξι πύργους και έντεκα κλίμακες ανόδου σε αυτούς και στον περίδρομο του τείχους.

Μετά τις πρόσφατες εργασίες ανάδειξης και ανάπλασης του αρχαιολογικού χώρου[4], είναι σήμερα ορατά εντός της οχύρωσης ορισμένα από τα κυριότερα μνημεία, όπως το **ατρο** και η **αγορά** (Εικ. 17), καθώς επίσης μεγάλη λαξευμένη στο βράχο **ε αμεν** (Εικ. 18), επιβλητικά **κτιστά άν ηρα για τη εμελί ση ημόσι ν ι ι τικών οικο ομημάτ ν, λουτρικ εγκατά-**

---

[4] Οι εργασίες αυτές ξεκίνησαν το 2002 και ολοκληρώθηκαν το 2009 (Ιούνιος). Πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του έργου «Προστασία, έρευνα & ανάδειξη τριών (3) αρχαίων πόλεων του ομού Αιτωλοακαρνανίας: Πλευρώνα - Οινιάδες - Πάλαιρος» του Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε. υπό την επί λεψη Επιστημονικής Επιτροπής, πρόεδρος της οποίας είναι ο Δρ. Λ. Κολώνας. Οι εργασίες δε θα είχαν έλθει σε πέρας χωρίς τον ιδιαίτερο ήλο όλων όσοι εργάστηκαν, αρχαιολόγων, συντηρητών, σχεδιαστών, αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών, τοπογράφων, αρχιτεχνιτών, εργατοτεχνιτών και φυλάκων, προς τους οποίους εκφράζουμε και από τη θέση αυτή θερμές ευχαριστίες.

σταση με ε αμεν , χώρος ά λησης («στά ιο»;), όπως επίσης κατάλοιπα του οικιστικού ιστού της που ανήκουν σε θεμέλια σπιτιών πλαισιούμενα από πλακόστρωτους ή χαλικόστρωτους δρόμους (Εικ. 19). Εντυπωσιακά σημεία της οχύρωσης είναι η **κεντρικ πύλη Α** με το υπερμέγεθες μονολιθικό υπέρθυρο, η **ανατολικ Πύλη Ζ**, η **το τ πύλη** , καθώς και οι **πύργοι με τις κλίμακες ανό ου** σε αυτούς και στον περίδρομο του τείχους.

Εξωτερικά της οχύρωσης της πόλης και κατά μήκος κεντρικών δρόμων εισόδου που οδηγούν σε αυτήν αναπτύσσονται τα νεκροταφεία της. πως μαρτυρούν τα ανασκαφικά δεδομένα, τα νεκροταφεία αποτελούνταν είτε από απλούς κιβωτιόσχημους, είτε από λακκοειδείς λαξευμένους στο φυσικό βράχο τάφους, είτε από κτιστούς θαλαμοειδείς «μακεδονικού» τύπου που περικλείονταν από ταφικούς περιβόλους σχήματος πι.

Εικ. 19 *έα Πλευρώνα. Αεροφωτογραφία της πόλης με τη θέση του θεάτρου σε σχέση με την οχύρωση και τον πολεοδομικό ιστό της.*

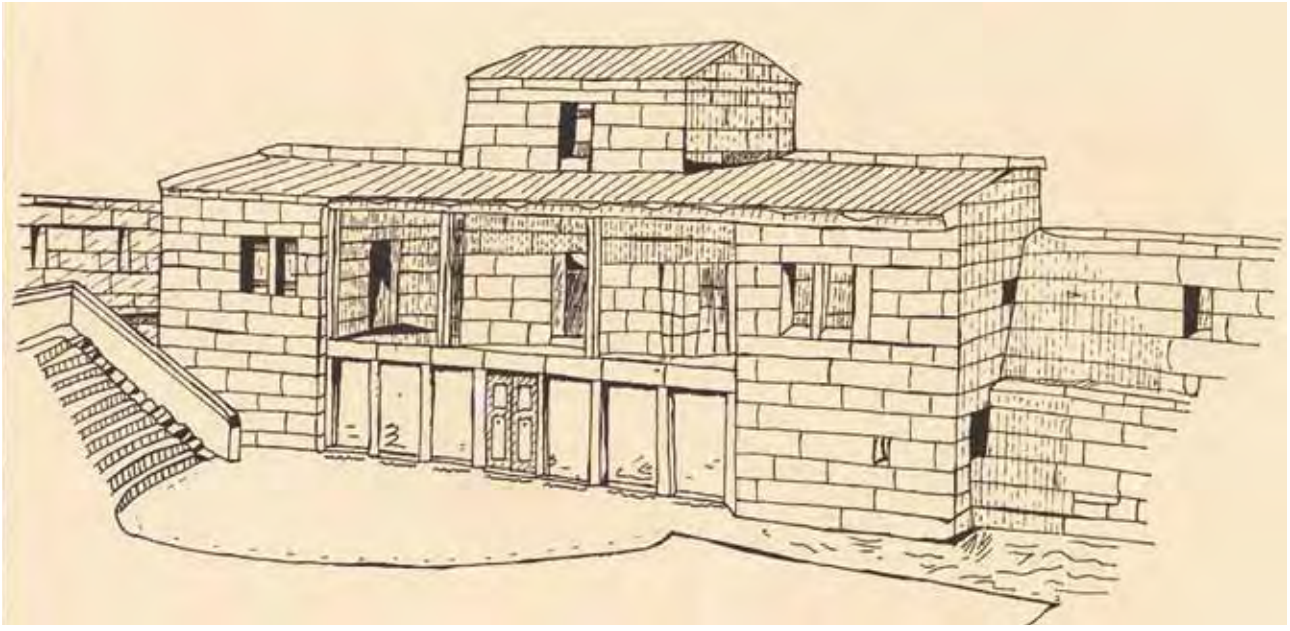

Εικ. 20 *έα Πλευρώνα. Αναπαράσταση του σκηνικού οικοδομήματος (κατά E. Fiechter).*

Το θέατρο

Το θέατρο βρίσκεται σε επαφή με τη δυτική πλευρά της οχύρωσης της αρχαίας πόλης και σε απόσταση 130 μ. περίπου από την κεντρική πύλη Α (Εικ.19). Πρόκειται για ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέατρα της Αιτωλίας, τόσο λόγω της μοναδικής θέας που προσφέρει προς την πεδινή παραλιακή ζώνη στα δυτικά του Μεσολογγίου, όσο και λόγω μιας σημαντικής κατασκευαστικής ιδιαιτερότητας. Συγκεκριμένα, το επίμηκες σκηνικό οικοδόμημα εφάπτεται στην εσωτερική παρειά του τείχους και του πύργου 3, ο οποίος συμπληρώνει τη λειτουργικότητά του (Εικ. 21). Ο πύργος 3, διαστάσεων 6.50 μ. x 3.30 μ., που σώζεται σε ύψος 5,70 μ. περίπου, θα πρέπει να αποτελούσε βοηθητικό χώρο της σκηνής και των παρασκηνίων, ενδεχομένως αποδυτήρια των ηθοποιών. Το προσκήνιο, σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν διασωθεί και την αναπαράσταση του γερμανού μελετητή E. Fiechter[5] (Εικ. 20), ήταν διώροφο και στην ισόγεια

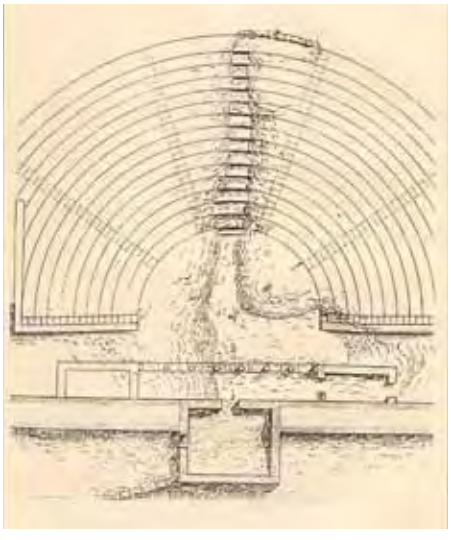

Εικ. 21 *έα Πλευρώνα. Κάτοψη του θεάτρου (κατά E. Fiechter).*

[5] *Ορισμένα τμήματα του θεάτρου ερευνήθηκαν το 1898 από τους R. Herzog και E. Ziebarth. Προκαταρκτική μελέτη και δημοσίευση του μνημείου έγινε από τον E. Fiechter το 1931.*

Εικ. 22 *έα Πλευρώνα. Αεροφωτογραφία του θεάτρου.*

πρόσοψη έφερε έξι ημικίονες, οι οποίοι δημιουργούσαν θύρα στο κέντρο και έξι ανοίγματα δεξιά και αριστερά για την τοποθέτηση ζωγραφικών πινάκων (σκηνογραφία). Οι πάροδοι του θεάτρου, πλάτους 2,40 μ., ορίζονται στα ανατολικά από τους αναλημματικούς τοίχους του κοίλου και στα δυτικά από τους τοίχους των παρασκηνίων. πως έδειξε η ανασκαφική έρευνα, οι είσοδοι και των δύο παρόδων προς το θέατρο έφεραν τοξωτό υπέρθυρο.

Η ορχήστρα του θεάτρου έχει διάμετρο 11,60 μ., είναι διαμορφωμένη με χώμα στο φυσικό έδαφος, χωρίς περιμετρικό αγωγό συγκέντρωσης των ομβρίων υδάτων, τα οποία παροχετεύονταν σε μικρό αγωγό που ξεκινά από το νότιο άκρο της και δια του τείχους καταλήγει εξωτερικά της οχύρωσης. Το κοίλο είναι διαμορφωμένο σε φυσικό βραχώδες πρανές (Εικ. 22). Φέρει τέσσερις κλίμακες, εκ των οποίων οι δύο σε επαφή με τους πλευρικούς αναλημματικούς τοίχους του (στα βόρεια και νότια), και άλλες δύο κεντρικές που το χωρίζουν σε τρεις σφηνοειδείς ενότητες (κερκίδες). Σύμφωνα με τα σωζόμενα δομικά κατάλοιπα το θέατρο πρέπει να είχε συνολικά 25 με 30 σειρές εδωλίων. Σήμερα είναι ορατές 16 (Εικ. 23). Μέχρι τη δέκατη σειρά τα εδώλια σε άλλα σημεία είναι κατασκευασμένα από ορθογώνιους λαξευμένους λίθους και, σε άλλα, κυρίως στις δύο χαμηλότερες σειρές, στο κέντρο του θεάτρου, είναι λαξευμένα στο φυσικό βράχο. Πάνω από τη σειρά αυτή τα εδώλια είναι κατασκευασμένα από μικρότερου μεγέθους ορθογωνισμένους λίθους. Αν και η έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί στο τμήμα αυτό του κοίλου, φαίνεται ότι μετά τη δέκατη σειρά εδωλίων πρέπει να υπήρχε διάζωμα που χώριζε το κάτω από το άνω κοίλο (επιθέατρο). χνη της κλίμακας ανόδου στο άνω κοίλο είναι σήμερα ορατά. Στοιχεία μαρμάρινων επικαλύψεων των εδωλίων δεν διασώθηκαν. Τρία ορατά λαξεύματα στο μέτωπο της πρώτης σειράς των εδωλίων και στο μέσο της κάθε κερκίδας υποδηλώνουν ότι εκεί ήταν προσαρμοσμένες αντίστοιχες προεδρίες.

Το θέατρο πρέπει να κατασκευάστηκε στα τέλη του 3ου αι. π.Χ., δηλαδή αμέσως μετά την ίδρυση της Νέας Πλευρώνας το 235/4 π.Χ.

Εικ. 23
Άποψη του κοίλου του θεάτρου της έας Πλευρώνας

Εικ. 24 *Αεροφωτογραφία των Οινιάδων στο λόφο Τρίκαρδος*

Οινιά ες

Η αρχαία πόλη

Η αρχαία πόλη Οινιάδες είναι κτισμένη στη βόρεια όχθη του ποταμού Αχελώου 4 χλμ. δυτικά του σημερινού χωριού Κατοχή. Υπήρξε η δεύτερη σε μέγεθος και σπουδαιότητα πόλη των Ακαρνάνων μετά τον Στράτο. Κατείχε στρατηγική θέση από την οποία ελεγχόταν τόσο η είσοδος προς τον Πατραϊκό κόλπο όσο και η θαλάσσια αρτηρία μεταξύ της Ακαρνανίας και των νησιών Λευκάδας, Ιθάκης και Κεφαλονιάς. Παράλληλα βρισκόταν κοντά στις εκβολές του Αχελώου και ως εκ τούτου σε θέση κατάλληλη για δημιουργία λιμανιού και για εμπορική δραστηριότητα. Για τους λόγους αυτούς σημείωσε μεγάλη οικονομική και πολιτισμική ακμή.

Αν και το όνομά της υποδηλώνει τόπο ή περιοχή παραγωγής οίνου, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι έχει σχέση με τον μυθικό βασιλιά της Καλυδώνας τον Οινέα. Πάντως μυθικός ιδρυτής της θεωρείται ο μητροκτόνος Αργείος Αλκμαίων, ο οποίος μετά από χρησμό του μαντείου των Δελφών ήλθε εδώ προκειμένου να ξεφύγει από τις Ερινύες. Ο Στράβων μας πληροφορεί ότι το παλιότερο όνομα της πόλης ήταν Ερυσίχη. Πολλοί μελετητές υποθέτουν πως πρωτοϊδρύθηκε τον 6ο αι. π.Χ. ως αποικία των Κορινθίων.

Εικ. 25 *Τοπογραφικό της πόλης των Οινιάδων*

Εικ. 26 *Οινιάδες. Πύργος της οχύρωσης, γνωστός ως «Κοκκινόπυργος».*

Οι Οινιάδες, ήδη από τον 5ο αι. π.Χ., ήταν μια πόλη με ισχυρή οχύρωση. Αν και επί ακαρνανικού εδάφους, συνδέεται συχνά με την Αιτωλία, αφού παρέμενε για μεγάλα χρονικά διαστήματα κάτω από την αιτωλική κατοχή. Ενώ τα πρώτα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου είχε φιλικές σχέσεις με τους Σπαρτιάτες, το 424 π.Χ. προσχώρησε στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Από το τέλος του 4ου έως το τέλος του 3ου αι. π.Χ. καταλήφθηκε αρκετές φορές (τρεις) από τους Αιτωλούς, από τους οποίους ελευθερώθηκε δύο φορές, από τους Μακεδόνες και μία από τους Ρωμαίους. Μετά την ίδρυση της Νικόπολης οι κάτοικοί της, όπως και οι κάτοικοι άλλων περιοχών της Ακαρνανίας και της Ηπείρου, αναγκάζονται να μετοικήσουν στη νεοϊδρυθείσα πόλη.

Η οχύρωση δεσπόζει πάνω σε κατάφυτο από βελανιδιές λόφο (Εικ. 24-25), ο οποίος είναι γνωστός με την ονομασία Τρίκαρδος τουλάχιστον από τον 15ο αι. Η διατήρησή της είναι εντυπωσιακή και αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά δείγματα της αρχαίας οχυρωματικής τέχνης. Στην κορυφή του λόφου βρίσκεται η Ακρόπολη με ξεχωριστό περίβολο. Τα τείχη, πλάτους περίπου 2,60 μ., μέγιστου σωζόμενου ύψους 6 μ. και περιμέτρου 6,5 περίπου χλμ., είναι κτι-

σμένα σε όλο το μήκος τους κατά το πολυγωνικό σύστημα. Χωριστή οχύρωση περικλείει το λιμάνι της και τα νεώριά της, η λεγόμενη «οχύρωση ή ακρόπολη του λιμανιού». Οι πύργοι που απαντούν κατά διαστήματα πιθανόν αποτελούν μεταγενέστερες προσθήκες, ενώ οι πολλαπλές γωνιώσεις κατασκευάστηκαν εξαρχής. Περιλαμβάνει δώδεκα πύλες και πυλίδες διαφορετικών τύπων με πιο αξιόλογο τον τύπο της καμαρωτής πύλης. Σε ό,τι αφορά στους πύργους, άλλοι ήταν κτισμένοι κατά το πολυγωνικό σύστημα και άλλοι κατά το ψευδοϊσόδομο τραπεζιόσχημο. Το στοιχείο αυτό της συνύπαρξης πολυγωνικού τείχους με πύργους πολυγωνικής και ψευδοϊσόδομης τραπεζιόσχημης τοιχοποιίας συναντάται στις περισσότερες οχυρώσεις της Ακαρνανίας.

Εντός της οχύρωσης (Εικ. 25) είναι σήμερα ορατά **τα ημόσια κτίρια της Αγοράς** (βουλευτήριο, στοά, «οικοδόμημα με οίκους», ναός, Ηρώο), τα οποία ερευνήθηκαν τα τελευταία χρόνια από την Ελ. Σερμπέτη, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, το λεγόμενο «**Οικο όμημα στο λόφο**», το οποίο ανασκάφτηκε από τον αμερικανό αρχαιολόγο B. Powell στις αρχές του προηγούμενου αιώνα (1900-1901), το **λουτρό** του τέλους της ελληνιστικής περιόδου, καθώς επίσης το **ατρο**. Εκτός των τειχών έχουν ερευνηθεί τάφοι από το ανατολικό νεκροταφείο της πόλης.

Μοναδικό μνημείο του χώρου και ένα από τα επιβλητικότερα της αρχαιότητας λόγω της πολύ καλής διατήρησής τους αποτελούν οι νεώσοικοι ή τα νεώρια[6]

Εικ. 27 *Οινιάδες. Τοξωτή πύλη, η αποκαλούμενη «Αυλόπορτα».*

Η πρώτη ανασκαφή του μνημείου έγινε στις αρχές του 20ου αι. από τον B. Powell. Αποκαλύφθηκε πλήρως το 1995 από τον Δρ. Λ. Κολώνα, τότε διευθυντή της ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών.

Εικ. 28 *Οινιάδες. Αεροφωτογραφία των νεωσοίκων.*

(Εικ. 28, 29). Είχαν προορισμό την ανάσυρση των πλοίων στο εσωτερικό τους, την επισκευή και παραμονή τους για ορισμένο διάστημα του χειμώνα. Οι νεώσοικοι βρίσκονται στο νοτιοδυτικό άκρο της οχύρωσης του λιμανιού, στην οποία δεσπόζουν ο «κοκκινόπυργος», σωζόμενου ύψους 10,90 μ. (Εικ. 26), και η λοξή τοξωτή πύλη, η αποκαλούμενη «αυλόπορτα» (Εικ. 27), καθώς και τα ερείπια ενός δεύτερου επίσης μεγάλου σε μέγεθος και λοξού στην κάτοψη πύργου που την προστατεύει.

Πρόκειται για στεγασμένο οικοδόμημα με κάτοψη σχήματος πι (Εικ. 28), διαστάσεων 41 μ. x 47 μ. περίπου, του οποίου η ανατολική πλευρά, ύψους 11 μ. περίπου, είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου λαξευμένη κατακόρυφα στο φυσικό βράχο. Στο φυσικό βράχο είναι επίσης λαξευμένο το δάπεδό του. Το εσωτερικό του οικοδομήματος διαιρούσαν συμμετρικά πέντε κιονοστοιχίες από δεκαεπτά αρράβδωτους κίονες. Τα ανοίγματα μεταξύ των κιονοστοιχιών κάλυπταν δίρριχτες επιμήκεις στέγες με λακωνική κεράμωση. Μεταξύ των κιονοστοιχιών αναπτύσσονταν έξι ισόχωρα «κλίτη» με λαξευτά σκαφοειδή και ανηφορικά προς το βάθος των νεωσοίκων δάπεδα. Πρόκειται για τις ράμπες μέσα στις οποίες τα πλοία σύρονταν στον υπόστεγο χώρο. Στην ανατολική πλευρά του μνημείου υπήρχαν, λαξευμένες κατακόρυφα στο βράχο, έντεκα συνολικά ορθογώνιες πεσσοειδείς προεξοχές (ύψους 7 μ. περίπου), οι οποίες δημιουργούσαν δώδεκα θαλαμίσκους. Οι πεσσοί χρησίμευαν για τη στήριξη, αγκύρωση και στεγάνωση της στέγης του μνημείου στην πλευρά αυτή.

Το μνημείο, που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ., έχει πολλά αρχιτεκτονικά στοιχεία συγγενή προς τους νεώσοικους του λιμανιού της Θέας στον Πειραιά. Ήταν σε πλήρη λειτουργία έως και τα τέλη του 3ου αι. π.Χ., όταν, για άγνωστο λόγο, η στέγη υποχώρησε, οι κιονοστοιχίες κατέρρευσαν και οι σφόνδυλοι γέμισαν τις ράμπες καθιστώντας αδύνατη πλέον τη χρήση τους.

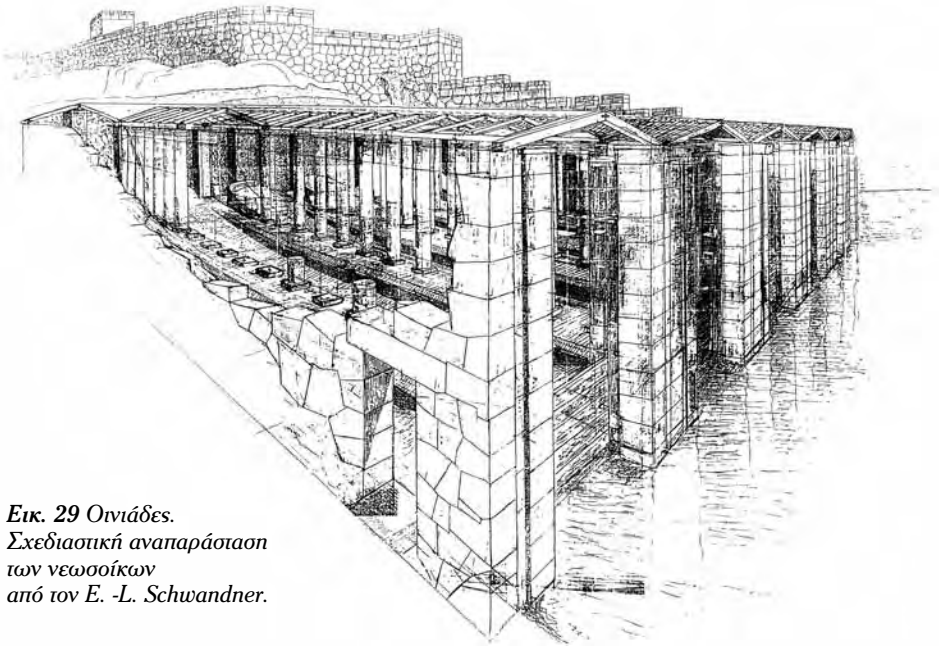

Εικ. 29 *Οινιάδες. Σχεδιαστική αναπαράσταση των νεωσοίκων από τον E. -L. Schwandner.*

[6] Η πρώτη ανασκαφή του μνημείου έγινε στις αρχές του 20ου αι. από τον B Powell. και η πλήρης αποκάλυψή του έγινε το 1995 από το Δρ. Λ. Κολώνα, διευθύντρια της ΣΤ' Ε.Π.Κ.Α. κατά το έτος αυτό.

Εικ. 30 *Γενική άποψη του θεάτρου των Οινιάδων*

Το θέατρο

Το θέατρο των Οινιάδων (Εικ. 30-31) είναι κτισμένο κοντά στην Αγορά σε θέση που προσφέρει εκπληκτική θέα προς τις γύρω πεδινές εκτάσεις, την παλιά κοίτη του Αχελώου ποταμού και τις παράκτιες περιοχές. Η πρώτη έρευνα πραγματοποιήθηκε το 1900 από τον Αμερικανό αρχαιολόγο B. Powell, οπότε αποκαλύφθηκε η σκηνή, η ορχήστρα και περίπου το ήμισυ του κοίλου. Τον Μάιο του επόμενου έτους αποκαλύφθηκαν οι ενεπίγραφες λιθόπλινθοι με τις απελευθερωτικές επιγραφές στο νοτιοδυτικό τμήμα του κοίλου. Βασική και μάλλον σημαντικότερη συμβολή της πρώτης αρχαιολογικής έρευνας στις αρχές του 20ου αι. αποτελούν οι καταγραφές, περιγραφές και φωτογραφήσεις της τότε κατάστασης του θεάτρου, οι οποίες μας βοηθούν να ταυτίσουμε και να συμπληρώσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα όλα εκείνα τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που είτε δεν υπάρχουν σήμερα, είτε δε βρίσκονται πλέον στην αρχική τους θέση.

Έκτοτε ο χώρος παρέμεινε μερικώς επιχωσμένος έως το έτος 1987, οπότε η ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών ανέλαβε την πλήρη αποκάλυψή του. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτής της περιόδου πραγματοποιήθηκε πλήρης και μεθοδικός

καθαρισμός του θεάτρου, στο πλαίσιο του οποίου αποκαταστάθηκε σε μεγάλο βαθμό η κλίση της τεχνητής διαμόρφωσης του δυτικού τμήματος του κοίλου και αποκαλύφθηκαν έξι καλυπτήριες πλάκες του αποχετευτικού αγωγού γύρω από την ορχήστρα. Η έρευνα συνεχίστηκε το 1991 και ολοκληρώθηκε το 1993.[7] Κατά τη δεύτερη περίοδο εκτός από τον επιμελημένο καθαρισμό των αρχιτεκτονικών του στοιχείων και την αποτύπωση του κοίλου, της ορχήστρας με τον αποχετευτικό αγωγό ομβρίων υδάτων και της σκηνής του θεάτρου, οι εργασίες περιελάμβαναν σχεδιαστικές τομές σε όλα τα βασικά σημεία του θεατρικού οικοδομήματος και αποτυπώσεις (κατόψεις, όψεις, τομές) αρχιτεκτονικών μελών, κυρίως από το επιστύλιο του προσκηνίου, τα οποία βρέθηκαν σε διάφορα μέρη του θεατρικού χώρου. Επίσης αποτυπώθηκαν τα αναλήμματα του κοίλου και οι τοίχοι της σκηνής. Τέλος, πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές σε επιλεγμένα σημεία του σκηνικού χώρου, του αποχετευτικού αγωγού και του κοίλου με στόχο τη συγκέντρωση συμπληρωματικών στοιχείων χρονολόγησης της κεραμικής. Από το 2002 έως το 2006 πραγματοποιήθηκαν εργασίες συντήρησης και ανάταξης επιμέρους τμημάτων του μνημείου (εδώλια, αναλημματικοί τοίχοι, κ.α.).[8]

Εικ. 31 *Σχεδιαστική αποτύπωση του θεάτρου των Οινιάδων.*

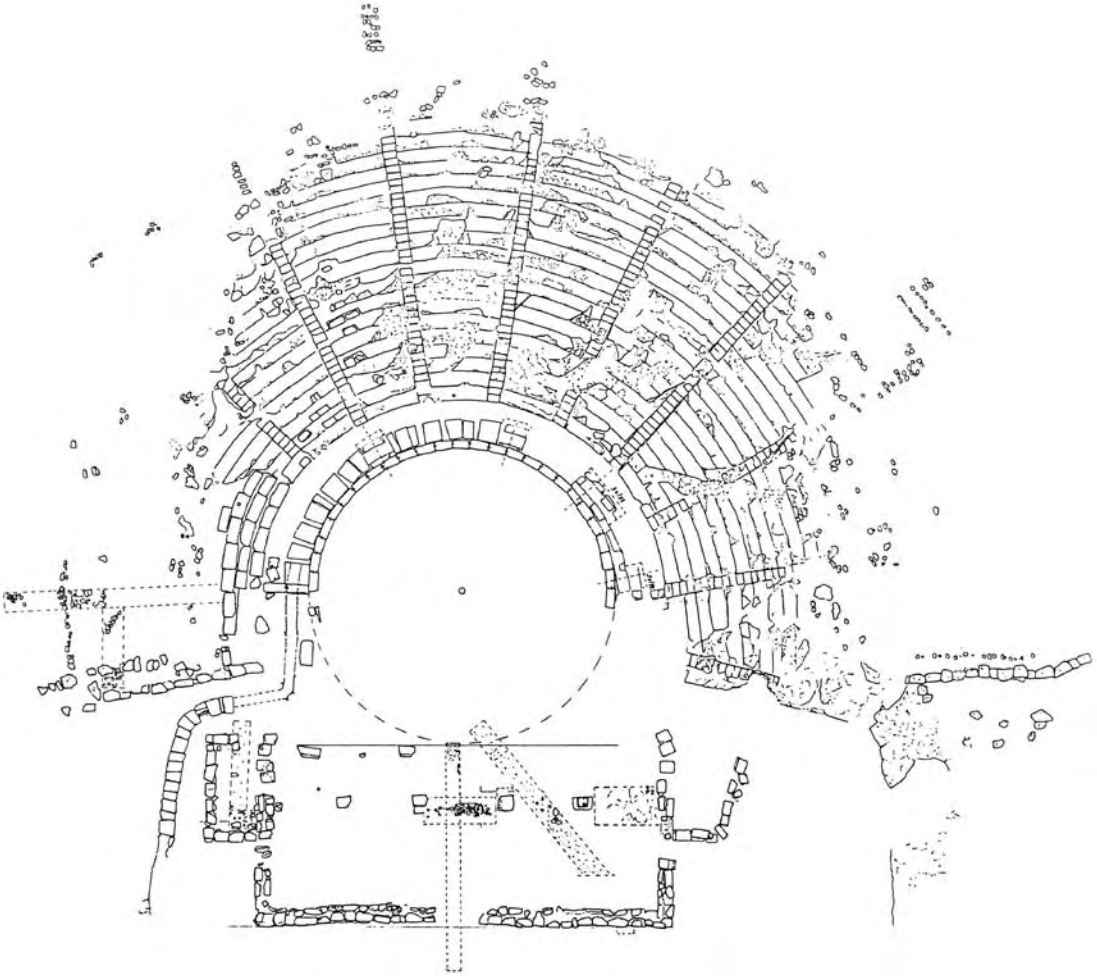

[7] Οι εργασίες του έτους 1987 πραγματοποιήθηκαν από τον τότε προϊστάμενο της ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών, Δρ. Λ. Κολώνα, και οι αντίστοιχες των ετών 1991-1993 από τον ίδιο σε συνεργασία με τον καθηγητή Σ. Γώγο.

[8] Οι εργασίες αυτές ήταν μέρος του έργου «Προστασία, έρευνα & ανάδειξη τριών (3) αρχαίων πόλεων του ομού Αιτωλοακαρνανίας: Πλευρώνα - Οινιάδες - Πάλαιρος» του Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε. και πραγματοποιήθηκαν υπό την επίβλεψη Επιστημονικής Επιτροπής, πρόεδρος της οποίας ήταν ο Δρ. Λ. Κολώνας.

Εικ. 32 *έατρο Οινιάδων. Κερκίδες και κλίμακες ανόδου του κοίλου.*

Το κοίλο του θεάτρου (Εικ. 31-32), το οποίο είναι λαξευμένο στον γκρίζο τοπικό ασβεστόλιθο της περιοχής, είναι μεγαλύτερο από ένα ημικύκλιο και αποτελείται από εικοσιοκτώ σειρές εδωλίων, εκ των οποίων διατηρούνται μόνο δεκαεννέα (αρχικά θα πρέπει να ήταν 29 ή 30). Η νοτιοδυτική πλευρά του είναι διαμορφωμένη με τεχνητό χωμάτινο πρανές πάνω στο οποίο υπήρχαν κτιστές σειρές εδωλίων, ορισμένα από τα οποία φέρουν απελευθερωτικές επιγραφές. Οι θεατές προσέγγιζαν τις θέσεις τους μέσω δώδεκα κλιμάκων ανόδου (σήμερα είναι ορατές μόνο εννέα) οι οποίες χώριζαν το κοίλο σε έντεκα κερκίδες χωρίς διάζωμα. Οι απολήξεις του κοίλου νοτιοανατολικά και βορειοδυτικά συμπληρώνονται με αναλημματικούς τοίχους, οι οποίοι είναι κτισμένοι ο ένας κατά το πολυγωνικό και ο άλλος κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα. Η ορχήστρα (Εικ. 33), διαμέτρου 16,14 μ., είναι επιστρωμένη με σκληρό πατημένο χώμα και πλαισιώνεται με λίθινο κράσπεδο, πλάτους 0,46 μ., που σώζεται σε άριστη κατάσταση. Μεταξύ της ορχήστρας και της πρώτης σειράς εδωλίων υπάρχει αποχετευτικός αγωγός με καλυπτήριες πλάκες, οι οποίες δημιουργούσαν ένα είδος διαδρόμου πρόσβασης των θεατών προς τις θέσεις του κοίλου. Σε κακή κατάσταση διατηρείται η σκηνή, από την οποία είναι ορατά μόνον τα θεμέλια του προσκηνίου, συνολικού μήκους 21,89 μ., και των παρασκηνίων, διαστάσεων 5 μ. x 5,62 μ. το καθένα. Το θέατρο των Οινιάδων, όπως και άλλα θέατρα της αρχαιότητας, παρουσιάζει ορισμένες αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες, όπως η απόκλιση της συμβολής των αξόνων του κοίλου και των κλιμάκων ανόδου από το κέντρο της ορχήστρας.

Εικ. 33 *έατρο Οινιάδων. Άποψη της ορχήστρας.*

Εικ. 34 έατρο Οινιάδων. Γραφική αναπαραστάση της οικοδομικής φάσης Ι της σκηνής από τον Σ. Γώγο.

Στο θέατρο αναγνωρίζονται δύο οικοδομικές φάσεις που κυρίως σχετίζονται με ανακατασκευές του σκηνικού οικοδομήματος και λιγότερο με άλλες παρεμβάσεις στα υπόλοιπα μέρη του.

άση Ι (Εικ. 34): κατά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. το θέατρο λειτουργεί με τη βοήθεια ενός μονώροφου ορθογώνιου σκηνικού οικοδομήματος με πέντε μεγάλα ανοίγματα στην πρόσοψή του, τα οποία ορίζονται από τέσσερις πεσσούς που έφεραν επίκρανα δωρικού τύπου με άβακα και εχίνο. Τα μεταξύ των πεσσών ανοίγματα φράζονταν με ζωγραφικούς πίνακες (σκηνογραφία) που ανταποκρίνονταν στις σκηνοθετικές ανάγκες.

άση ΙΙ (Εικ. 35-36): Το πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ. στην πρόσοψη της αρχικής σκηνής προστέθηκε προσκήνιο, το οποίο λαμβάνει πια τη θέση του κύριου δομικού στοιχείου. Ανατολικά και δυτικά της σκηνής κτίστηκαν επίσης δύο μικρά παρασκήνια που περικλείουν το προεξέχον προσκήνιο. Στην πρόσοψη των πεσσών που στήριζαν την επίπεδη οροφή του προσκηνίου υπήρχαν σύμφυτοι ημικίονες με ιωνικά κιονόκρανα. Το αρχικό ορθογώνιο σκηνικό οικοδόμημα επεκτείνεται καθ' ύψος και από μονώροφο μετατρέπεται σε διώροφο. Στην άνω ταινία του επιστυλίου, του λεγόμενου θριγκού, ανήκει και η χορηγική επιγραφή [ΤΗ]Ν ΟΡΧΗΣΤ[ΡΑΝ], που αναφέρεται στην κατασκευή του. Ταυτόχρονα με τις παρεμβάσεις στην πρόσοψη έγινε διαμόρφωση και της παλαιότερης ορχήστρας με την προσθήκη και την κατασκευή σε αυτή λίθινου περιμετρικού κρηπιδώματος, καθώς και την κατασκευή κτιστού αγωγού στο χώρο μεταξύ του κοίλου και του κρηπιδώματος για τη συγκέντρωση και απορροή των ομβρίων υδάτων.

Το θέατρο είχε πολύ καλή ακουστική και χωρητικότητα που άγγιζε τους 4.600 θεατές.

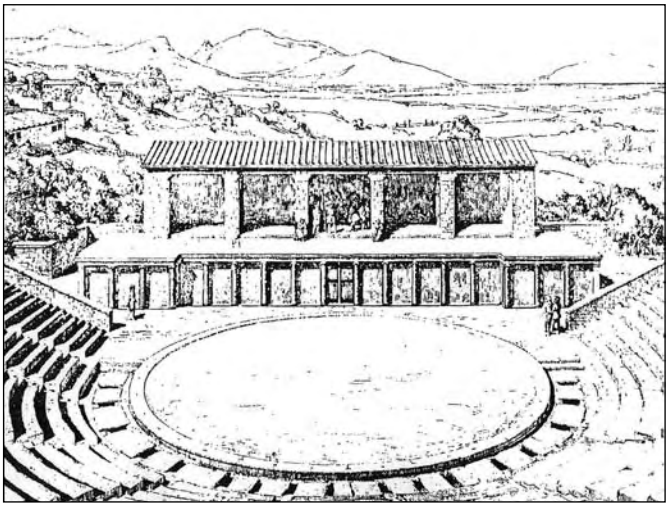

Εικ. 35 έατρο Οινιάδων. Σχεδιαστική αναπαράσταση της σκηνής κατά H. Wirsing (δημοσιευμένο από τον E. Fiechter).

Εικ. 36 έατρο Οινιαδών. Γραφική αναπαραστάση της οικοδομικής φάσης ΙΙ της σκηνής από τον Σ. Γώγο.

Εικ. 37 *Αεροφωτογραφία του Σιράτου με την γύρω πεδινή έκταση και τον σημερινό ομώνυμο οικισμό*

Στράτος

Η αρχαία πόλη

Τα ερείπια της ακαρνανικής πρωτεύουσας, του Στράτου (Εικ. 37), βρίσκονται βόρεια του σημερινού ομώνυμου οικισμού, πολύ κοντά στη δυτική όχθη του Αχελώου, ο οποίος στην αρχαιότητα ήταν πλωτός τουλάχιστον έως τη θέση αυτή. Αυτό άλλωστε αποδεικνύει και η εντυπωσιακή παραποτάμια πύλη του (Εικ. 39). Ο Στράτος υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες και καλύτερα οχυρωμένες πόλεις-κράτη της Ακαρνανίας, πρώτη πρωτεύουσα του Κοινού των Ακαρνάνων, από τον 4ο έως το 272 π.Χ., και κεντρικό ιερό τους. Χαρακτηρίζεται «μεγίστη» από τον Θουκυδίδη (II, 80.8), ενώ η επικράτειά του που κατελάμβανε ολόκληρη την πεδιάδα από τον Αχελώο έως την λίμνη του Οζερού ονομάζεται από τον Πολύβιο «Στρατική» (5, 96.3).

Σύμφωνα με τις νεώτερες έρευνες η πόλη είναι ήδη σημαντική από το τέλος του 6ου αι. π.Χ. Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου τάσσεται με το μέρος των Αθηναίων, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να δεχθεί το 429 π.Χ. επιθέσεις από Πελοποννήσιους, Ηπειρώτες και Αμβρακιώτες, τις οποίες απέκρουσε με επιτυχία. Η μέγιστη ακμή της φτάνει τον 4ο αι. π.Χ., καθώς υποστη-

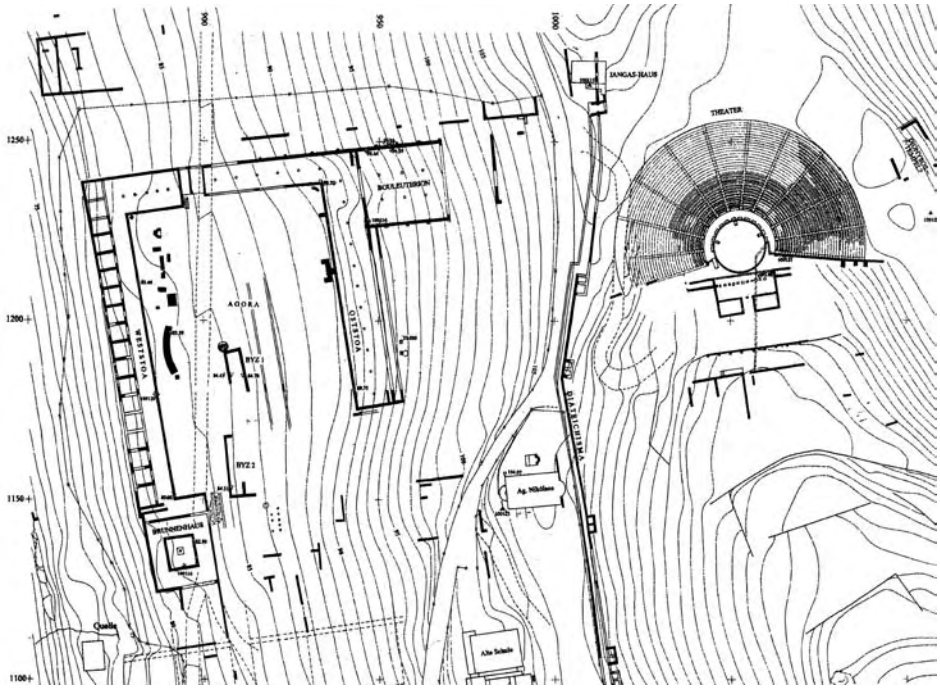

Εικ. 38 *Τοπογραφικό σχέδιο της Αγοράς και του θεάτρου του Στράτου*

Εικ. 39 *Στράτος. Η παραποτάμια πύλη της οχύρωσης.*

ρίζεται από τον βασιλιά της Μακεδονίας Κάσσανδρο (από το 314 π.Χ. και εξής). Το 272 π.Χ. η πρωτεύουσα του Ακαρνανικού Κοινού έχει ήδη μεταφερθεί από τον Στράτο στη Λευκάδα. Γύρω στο 260 π.Χ. ξεσπούν πολεμικές συγκρούσεις με τους Αιτωλούς που οδηγούν στην κατάληψή του το 252 π.Χ. Έκτοτε παραμένει στα χέρια των Αιτωλών εξακολουθώντας να ακμάζει. Την ίδια περίοδο κεντρικό ιερό του Ακαρνανικού Κοινού γίνεται το ιερό του Ακτίου Απόλλωνος.

στόσο, ο Στράτος εξακολουθεί να διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο κυρίως λόγω της στρατηγικής του θέσης. Μετά τη Ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.) οι κάτοικοί του αναγκάστηκαν να τον εγκαταλείψουν και να μετοικήσουν στη Νικόπολη. Η περιοχή δεν εγκαταλείπεται πλήρως και εξακολουθεί να κατοικείται στα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια. Τον 4ο αι. μ.Χ. αποτελεί έδρα Επισκόπου με το όνομα Αχελώος, ενώ στοιχεία ενός άγνωστου οικισμού της μεσοβυζαντινής περιόδου ήλθαν στο φως από τις πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες.[9]

Η πόλη διέθετε ισχυρή οχύρωση ήδη από τον 5ο αι. π.Χ. Το συνολικό μήκος του τείχους φτάνει τα 4 χλμ. περίπου, περιλαμβάνει 55 πύργους και 22 πύλες και πυλίδες, καθώς επίσης εσωτερικό διατείχισμα που κτίστηκε σε μεταγενέστερη εποχή. Σε περίοπτη θέση που προσφέρει απεριόριστη θέα προς το εσωτερικό της πόλης και την πεδιάδα της «Στρατικής» βρίσκεται ο περίφημος ναός του Στρατίου Διός (Εικ. 40). Είναι κατασκευασμένος εξ ολοκλήρου από ντόπιο

---

[9] Τη δεκαετία του '90 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές από τη ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών δια του προ σταμένου της Δρ. Λ. Κολώνα με τη συμμετοχή του αρχιτέκτονα - αρχαιολόγου του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του εροληνου Ε. -L. Schwandner, καθώς επίσης συστηματική επιφανειακή έρευνα της Στρατικής γης σε συνεργασία της ΣΤ΄ Ε.Π.Κ.Α. Πατρών, του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του εροληνου και των Πανεπιστημίων Freiburg, Münster και Heidelberg.

***Εικ. 40** Στράτος, ναός Διός*

γκριζωπό ασβεστόλιθο και ενσωματωμένος στο δυτικό σκέλος του οχυρωματικού τείχους στη θέση παλαιότερου ναού. Πρόκειται για περίπτερο δωρικό ναό (6 x 11 κίονες), διαστάσεων 34,19 μ. x 18,39 μ., με πρόναο, σηκό και οπισθόδομο. Στα νοτιοανατολικά του βρίσκεται μεγάλος βωμός και βάσεις αναθημάτων. Χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. - αρχές 3ου αι. π.Χ.[10]

Η αγορά του ήταν περίκλειστη και αποτελούσε το εμπορικό, πολιτικό και διοικητικό κέντρο της πόλης (Εικ. 38). Περιβαλλόταν στα βόρεια, στα δυτικά και στα ανατολικά από στοές και χωριζόταν με μία ακόμη στοά σε δύο πλατώματα, τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους με κλίμακες. Η είσοδός της ήταν στα νότια. Στη βορειοανατολική γωνία της ανατολικής στοάς ήταν κτισμένο το βουλευτήριο. Στο νοτιοδυτικό άκρο υπάρχει ορθογώνιο κρηναίο οικοδόμημα. Η κύρια χρήση της Αγοράς εντοπίζεται στα ελληνιστικά χρόνια (τέλη 4ου - αρχές 3ου αι. π.Χ.).

Τα νεκροταφεία της αρχαίας πόλης βρίσκονται extra muros και διατάσσονται εκατέρωθεν δρόμων που την συνέδεαν με την κεντρική Ακαρνανία και την αρχαία Λιμναία (σημερινή Αμφιλοχία). Οι τάφοι, σε πολλές περιπτώσεις πλούσια κτερισμένοι, ανήκουν σε απλούς τύπους (κιβωτιόσχημοι απλοί ή κτιστοί, καλυβίτες), ενώ δεν απουσιάζουν και οι περιπτώσεις τάφων μνημειακού τύπου, της κατηγορίας των «μακεδονικών».

---

[10] Το μνημείο ανασκάφτηκε τα έτη 1892-1913 και 1924 από Γάλλους αρχαιολόγους. Η σημαντικότερη μελέτη του ωστόσο δημοσιεύτηκε το 1925 από τον Αν. Ορλάνδο.

Εικ. 41 *Στράτος. Γενική άποψη του θεάτρου και της Αγοράς.*

Το θέατρο

Το θέατρο του Στράτου είναι κτισμένο σε κοίλωμα πλαγιάς με θέα προς τον ποταμό Αχελώο και την κοιλάδα του. Βρίσκεται εντός των τειχών της πόλης, ανατολικά του διατειχίσματος και πολύ κοντά στην αγορά της (Εικ. 41). Τη θέση του θεάτρου είχε εντοπίσει πρώτος το 1805 ο W. M. Leake και την επιβεβαίωσε στο τοπογραφικό του ο L. Heuzey το 1856. Στη δημοσίευση των εργασιών της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής το 1892, το θέατρο δεν συμπεριλήφθηκε στο γενικό τοπογραφικό επειδή δεν ήταν ορατό. Τη θέση ύπαρξης του θεάτρου ταύτισε και πάλι τέσσερα χρόνια αργότερα ο F. Noack. Η ανασκαφική του έρευνα πραγματοποιήθηκε τη χρονική περίοδο 1990-1996 στο πλαίσιο της προαναφερθείσας συνεργασίας της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Βερολίνου.

Πρόκειται για το μεγαλύτερο από τα πέντε έως σήμερα αποκαλυφθέντα θέατρα του νομού, του οποίου διατηρούνται σε καλή κατάσταση ορισμένες σειρές εδωλίων, οι προεδρίες, η ορχήστρα και ο αποχετευτικός αγωγός. Από το σκηνικό οικοδόμημα σώζεται η θεμελίωση του προσκηνίου και των παρασκηνίων, καθώς επίσης και τμήματα των ραμπών ανόδου των ηθοποιών στη σκηνή. Η κατασκευή του χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. Ανακατασκευές και επιδιορθώσεις, κυρίως όσον αφορά στο σκηνικό οικοδόμημα, έγιναν στον 3ο και τον 2ο αι. π.Χ.

Το θέατρο ως επί το πλείστον είναι δομημένο από γκριζοπράσινους ντόπιους ψαμμιτόλιθους (κοίλο, σκηνή), ενώ τα κατώτερα μέρη του κοίλου, η κρηπίδα της περιφέρειας της ορχήστρας και ο αποχετευτικός αγωγός είναι κατασκευασμένα από λευκό ασβεστόλιθο Λεπενούς.

Το κοίλο χωρίζεται σε έντεκα κερκίδες με δώδεκα κλίμακες ανόδου, ενώ δεν υπάρχει διάζωμα. Σώζονται τουλάχιστον 33 σειρές εδωλίων και η χωρητικότητά του υπολογίζεται σε 6.000 θεατές περίπου. Στην πρώτη σειρά των εδωλίων σώζονται έντεκα προεδρίες που αντιστοιχούν ανά μία σε κάθε κερκίδα. Είναι κατασκευασμένες από ψαμμιτόλιθο. Εν μέρει διατηρείται και ο πλακόστρωτος διάδρομος που μεσολαβεί μεταξύ των προεδριών και της ορχήστρας. Και εδώ έχουν χρησιμοποιηθεί πλάκες από λευκό ασβεστόλιθο Λεπενούς.

Η ορχήστρα (Εικ. 42) έχει διάμετρο 15,50 μ., το δάπεδο της αποτελείται από στρώμα πατημένου χώματος και πλαισιώνεται από λίθινο κράσπεδο, το οποίο είναι κατασκευασμένο από λευκό ασβεστόλιθο. Ο αποχετευτικός αγωγός περιτρέχει την ορχήστρα κατά το βόρειο μισό, φέρει καλυπτήριες πλάκες ανά 2 μ. περίπου και λίγο πριν την ανατολική πάροδο γίνεται υπόγειος και συνεχίζει με κατεύθυνση από βορά προς νότο κάτω από το σκηνικό οικοδόμημα. Στο δάπεδο της ορχήστρας βρέθηκαν θραύσματα των ερεισινώτων δύο ακόμη τιμητικών προεδριών που υπήρχαν στο ανατολικό και το βόρειο τμήμα της. Τρίτη

Εικ. 42 *έατρο Στράτου. Γενική άποψη της ορχήστρας και των προεδριών.*

Εικ. 43 *έατρο Σιράτου. Γενική άποψη.*

προεδρία ενδεχομένως να υπήρχε στο δυτικό τμήμα της. Οι προεδρίες αυτές ανήκουν στην τελευταία φάση χρήσης του θεάτρου που χρονολογείται στον 2ο αι. π.Χ. και ήταν κατασκευασμένες από λευκό ασβεστόλιθο. Στην ίδια φάση ανήκει και μεγάλη ορθογώνια βάση αναθήματος μεταξύ ορχήστρας και δυτικής παρόδου. Το δυτικό άκρο της ανατολικής παρόδου προς την ορχήστρα σύμφωνα με τα αποκαλυφθέντα εκεί κατά την έρευνα θεμέλια είχε κλειστεί με τοίχο σχήματος ζήτα.

Από την ανασκαφή των θεμελίων του σκηνικού οικοδομήματος έχουν αναγνωριστεί τρεις οικοδομικές φάσεις (Εικ. 43). Η πρώτη χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ., η δεύτερη στον 3ο και η τελευταία στον 2ο αι. π.Χ.

ΑΣ I (Εικ. 44): στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. κατασκευάζεται ένα απλό ισόγειο οικοδόμημα ανοιχτό στην πρόσοψη προς την ορχήστρα που έχει τη μορφή στοάς και απέχει από αυτήν περίπου 3 μ. Το οικοδόμημα αυτό έχει ορθογώνια κάτοψη και διαστάσεις 18 μ. x 9 μ. Η είσοδος ανοιγόταν στο νότιο τοίχο. Η στέγη ήταν δίρριχτη και στηριζόταν σε έξι εσωτερικούς κίονες, εκ των οποίων οι δύο στα άκρα εφάπτονταν στους πλευρικούς τοίχους - ανατολικό και δυτικό - του οικοδομήματος. Στην ανοιχτή πρόσοψη υπήρχαν πέντε πεσσοί που δημιουργούσαν έξι ανοίγματα, στα οποία τοποθετούνταν μεγάλοι ζωγραφικοί πίνακες που χρησίμευαν ως φόντο για τις παραστάσεις. Στη φάση αυτή η σκηνή βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με την ορχήστρα.

ΑΣ II: στον 3ο αι. π.Χ. η σκηνή γίνεται διώροφη και πλέον η σκηνική δράση πλην της ορχήστρας πιθανόν να λάμβανε χώρα και στον όροφο του σκηνικού οικοδομήματος. Η ισόγεια ανοιχτή προς την ορχήστρα πρόσοψη κλείνεται και νέα πεσσόσχημη κιονοστοιχία στηρίζει πλέον την οροφή του σκηνικού οικοδομήματος μπροστά από το οποίο παρουσιάζονταν τα θεατρικά έργα. Οι πεσσοί της κιονοστοιχίας αυτής είναι οκταγωνικής διατομής και στα ανοίγματά της τοποθετούνται μεγάλοι ζωγραφικοί πίνακες, όπως συνέβαινε στα αντίστοιχα ανοίγματα της πρόσοψης του σκηνικού οικοδομήματος της πρώτης φάσης. Η εσωτερική κιονοστοιχία αντικαθίσταται από τοίχο και δημιουργούνται δύο ορθογώνιοι χώροι μεταξύ των οποίων σχηματίζεται διάδρομος. Στην φάση αυτή, όπως και στην Φάση Ι, τα θεατρικά έργα παρουσιάζονταν ως επί το πλείστον στην ορχήστρα, επειδή η σκηνή ήταν μικρή.

ΑΣ III (Εικ. 45): στον 2ο αι. π.Χ. κατασκευάζονται δύο επικλινείς διάδρομοι (ράμπες) που οδηγούσαν από τις παρόδους του θεάτρου (ανατολική και δυτική) στο χώρο των θεατρικών παραστάσεων, δηλαδή στο προσκήνιο του άνω ορόφου, ενώ ταυτόχρονα το σκηνικό οικοδόμημα αποκτά και παρασκήνια. Παράλληλα, ανακατασκευάζεται η πρόσοψη της παλιάς ισόγειας σκηνής στην οποία τοποθετήθηκαν δώδεκα (12) δωρικοί ημικίονες. Στη φάση αυτή οι θεατρικές παραστάσεις γίνονται αποκλειστικά στον πρώτο όροφο, ενώ ολόκληρο το σκηνικό οικοδόμημα βρίσκεται σε πολύ κοντινή απόσταση από την ορχήστρα. Στην ίδια φάση χρονολογούνται και οι τιμητικές προεδρίες που τοποθετήθηκαν στο δάπεδο της ορχήστρας, η μεγάλη ορθογώνια βάση του αναθήματος μεταξύ ορχήστρας και δυτικής παρόδου, καθώς και η λίθινη κατασκευή σχήματος ζήτα πλησίον της εισόδου της ανατολικής παρόδου.

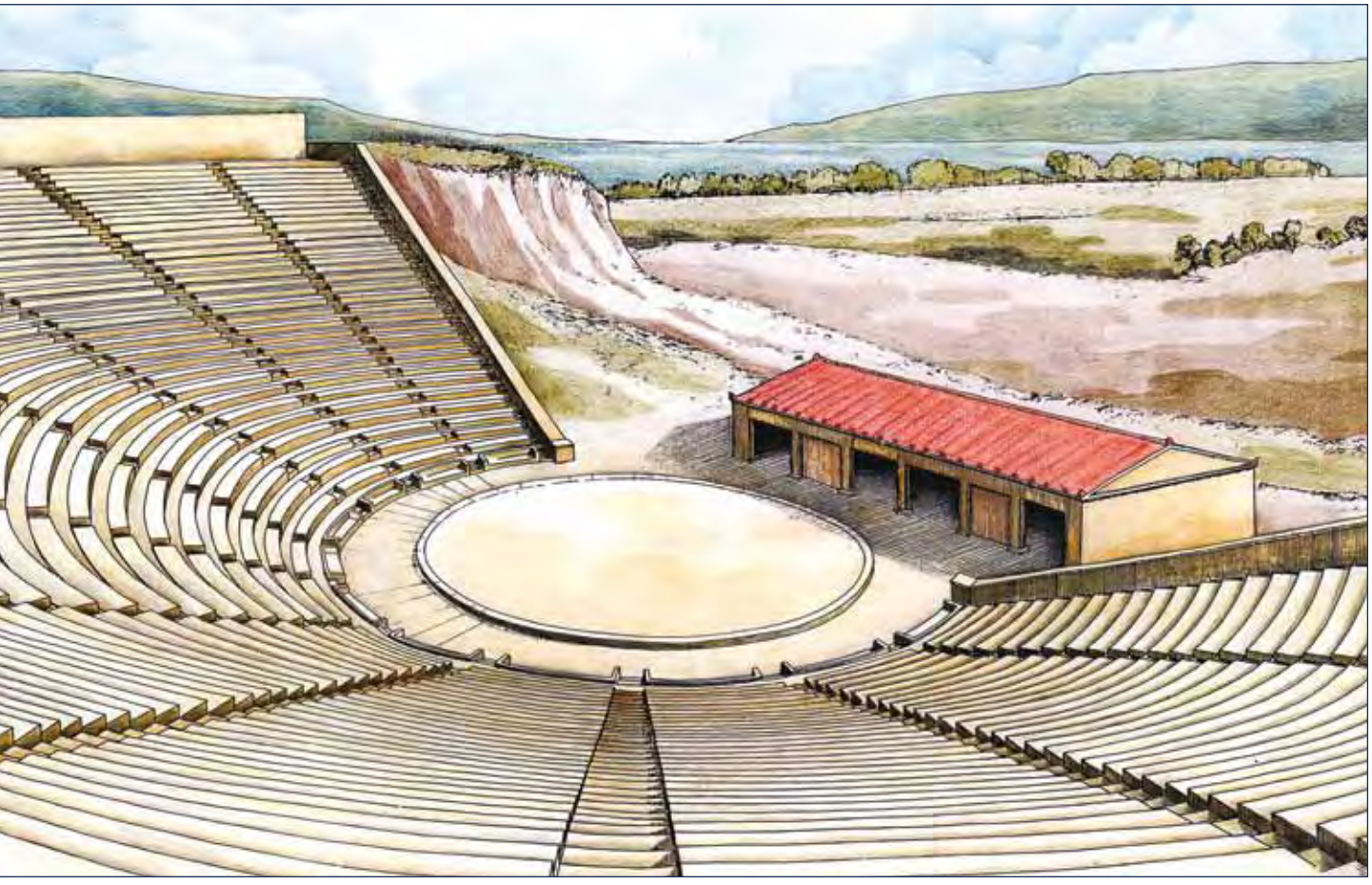

Εικ. 44 *έαιρο Στράτου.*
γχρωμη σχεδιαστική αναπαράσταση της οικοδομικής φάσης Ι από τον E. -L. Schwandner.

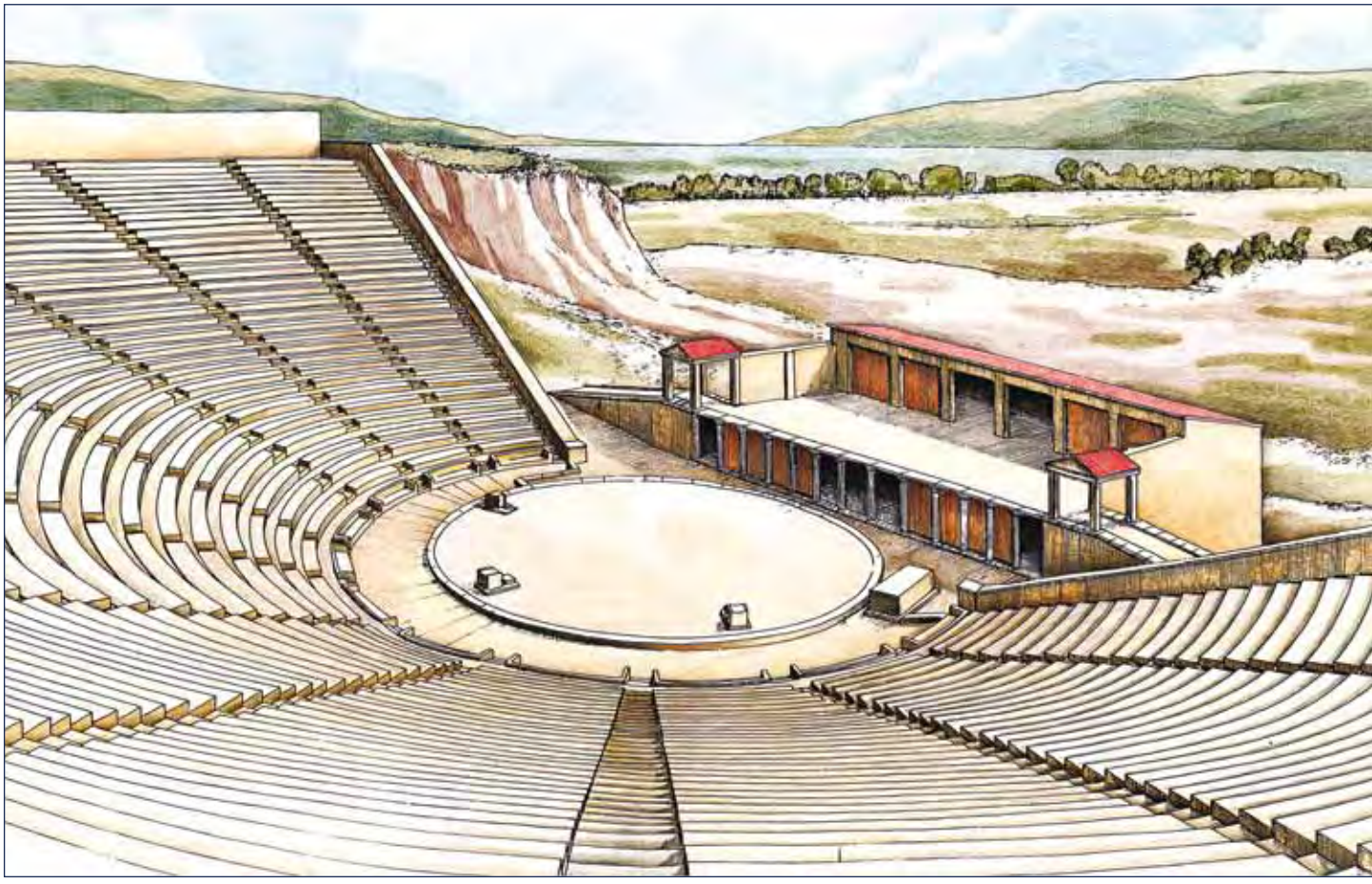

Εικ. 45 *έαιρο Σιράιου.*
γχρωμη σχεδιαστική αναπαράσιαση της οικοδομικής φάσης III από τον E. -L. Schwandner.

Εικ. 46 *Αμφιλοχικό Άργος. Αεροφωτογραφία όπου διακρίνονται επιχωσμένα ίχνη της οχύρωσης*

Αμφιλοχικό Άργος

Η αρχαία πόλη του Αμφιλοχικού Άργους βρίσκεται 12 χλμ. βόρεια της Αμφιλοχίας κοντά στο σημερινό οικισμό Καινούργιο (Εικ. 47). Υπήρξε η πιο σημαντική της χώρας των Αμφιλόχων, γνωστή ήδη από τον Θουκυδίδη ως «μεγίστη» και «επιθαλασσία» (III, 105.1). Κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων του Πελοποννησιακού πολέμου, στην περιοχή της έλαβε χώρα η ήττα του Σπαρτιατικού στρατού και η ταπείνωση της ισχυρής γειτονικής πόλης της Αμβρακίας (σημερινή Άρτα) από τον Αθηναίο στρατηγό Δημοσθένη. Οι Αμβρακιώτες, με συμμάχους τους Σπαρτιάτες και αρχηγό τον Σπαρτιάτη στρατηγό Ευρύλοχο, εξεστράτευσαν κατά των Αμφιλόχων. Οι Αμφίλοχοι όμως και οι Ακαρνάνες, έχοντας συμμάχους τους Αθηναίους και χάρη στις ικανότητες του Δημοσθένη, κατατρόπωσαν τις εχθρικές δυνάμεις και ειδικότερα τον στρατό των Σπαρτιατών και τους ανάγκασαν να τραπούν σε φυγή προς τη γειτονική χώρα των Αγραίων.

Στη θέση «Λίμπα» σώζονται τα κατάλοιπα της οχύρωσης της πόλης κτισμένης κατά το ψευδοϊσόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα από ψαμμιτολιθικούς ογκόλιθους (Εικ. 46). Καλύτερα διατηρείται το βόρειο τείχος του περιβόλου, το οποίο σώζεται σε ύψος αρκετών δόμων και φέρει τέσσερις μεγάλους τετράγωνους πύργους. Αξιοσημείωτος είναι ο πύργος στη βορειοανατολική γωνία του περιβόλου που έχει κυρίαρχη θέση. Από το σημείο αυτό κατέρχεται απότομα προς τα νότια το ανατολικό σκέλος του περιβόλου, το οποίο σώζει τρεις πύργους. Από τα δυο υπόλοιπα σκέλη το δυτικό έχει καταστραφεί, ενώ το νότιο σώζεται αποσπασματικά και παρακολουθείται δύσκολα.

Σημαντικά κτίρια (πιθανόν ιερό και άλλα δημόσια οικοδομήματα) βρίσκονται νοτιοανατολικά της οχύρωσης. Πολυάριθμοι κιβωτιόσχημοι τάφοι είναι ορατοί εκτός των τειχών και δηλώνουν την πορεία δυο βασικών αρχαίων δρόμων της πόλης, προς την Ήπειρο, στα βόρεια, και την ορεινή ενδοχώρα προς τα ανατολικά.

Η θέση του θεάτρου του Αμφιλοχικού Άργους είναι γνωστή ήδη από το 1916, χάρη στην παρατηρητικότητα του αείμνηστου Κ. Α. Ρωμαίου, ο οποίος σε περιοδεία του στην περιοχή εντόπισε «κοιλαινόμενον χαρακτηριστικόν χώρον και εκτός τούτου 2-3 λαξευτούς τοίχους εδωλίων». Μέχρι σήμερα δεν έχει πραγματοποιηθεί η έρευνά του. Η θέση του βρίσκεται στην ελαιόφυτη ιδιοκτησία κληρονόμων Χούτα.

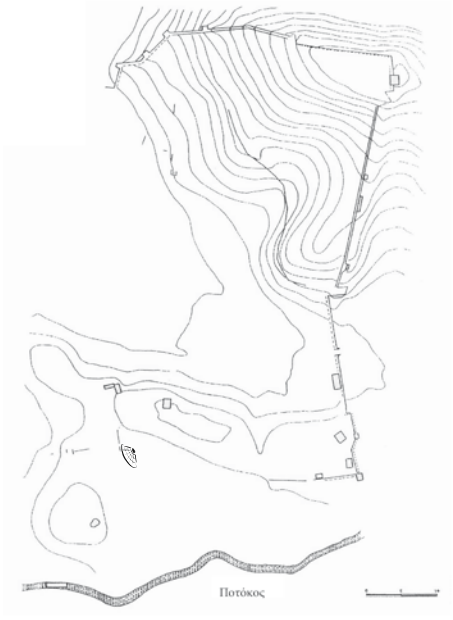

Εικ. 46 *Τοπογραφικό σχέδιο του Αμφιλοχικού Άργους με τη θέση του θεάτρου*

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

Η Αιτωλοακαρνανία στους αρχαίους χρόνους. Συνοπτικό ιστορικό-αρχαιολογικό περίγραμμα

- Der neue Pauly Enzyklopaedie der Antike, Altertum, Band I, A-Ari. Stuttgart 1996, s.v. Aitoloi, Aitolia, 373-379, s.v. Akarnanes, Akarnania, 391-397
- Heuzey L., Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1860
- Woodhouse W. J., Aetolia. Its Geography, Topography and Antiquities, Oxford
- Antonetti Cl., Les Étoliens. Image et religion, Paris 1990
- Akarnanien, eine Landschaft im antiken Griechenland. Obrhummer-Gesellschaft, Würzburg, 1996
- Murray M. W., The Coastal Sites of Westrn Akarnania. A Topographical - Historical Survey, Pennsylvania 1982
- Πορτελάνος Α. Κ., Οι αρχαίες αιτωλικές οχυρώσεις (αδ. διδ. διατριβή), Αθήνα 1998
- Α΄ Αρχαιολογικό και Ιστορικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο 1991
- Β΄ Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο 2004
- Εύβοια και Στερεά Ελλάδα στη σειρά Αρχαιολογία, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2008, 388-439
- Νεραντζής Ι., Η χώρα των Αιτωλών, Αγρίνιο 2003

Μακύνεια

- Λ. Κολώνας, Μακύνεια, ΑΔ 48 (1993), 141-2
- Λ. Κολώνας, Η Μακύνεια μέσα από τις πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες, Ναυπακτιακά, τόμος ΣΤ, 1992-93, Αθήνα 1994, 79-95
- St. Steiros - P. Psimoulis & Chr. Kolonas, The theatre of Aitolian Makyneia, BSA 100 (2005), 299-313

Καλυδώνα

- Dyggve E., Fr. Poulsen, K. Rhomaios, Das Heroon von Kalydon, Kbenhavn 1934
- Dyggve E., Fr. Poulsen, Das Laphrion, Der Tempelbezirk von Kalydon, Kbenhavn 1948
- Ρωμαίος, Κ. Α., «Αι ελληνοδανικαί ανασκαφαί της Καλυδώνος, ΑΔ 10 (1926), Παράρτημα. 24-40
- Μαστροκώστας Ε., Καλυδών, ΑΔ 22 (1967), σελ. 320
- Dietz S., Kolonas L., Moschos I., Stavropoulou-Gatsi M., Archaeological field work in ancient Kalydon 2001-2004. First preliminary report in Erik Hallager and Jesper Tae Jensen (eds.) Proceedings of the Danish Institute at Athens, vol. V, Athens 2007, 35-60

Νέα Πλευρώνα

- Herzog R. & Ziebarth E., Das Theater von Neu-Pleuron, MDAI (A) 33 (1898), 314-325
- Fiechter E., Die Theater von Oiniadai und Neu Pleuron, Antike griechische Theaterbauten II, Stuttgart 1931
- Gerkan v. A., Rez. Zu Friechter, Antike Theaterbauten, Oiniadai, Neu Pleuron, Gnomon IX (1933), 145ff
- Μαστροκώστας Ε., Αρχαιότητες και μνημεία Αιτωλοακαρνανίας, ΑΔ 16 (1960), 195
- Κολώνας Λ., Νέα Πλευρώνα, ΑΔ 48 (1993), Μέρος Β΄ 1, Χρονικά, 140
- Μάξιμος Π., Αρχαία ελληνικά θέατρα. 2.500 χρόνια φως και πνεύμα, Αθήνα 2000
- Κολώνας Λ., Το έργο της Επιτροπής Προστασίας,Έρευνας και Ανάδειξης τριών Αρχαίων Πόλεων του Ν. Αιτωλοακαρνανίας: «Πάλαιρος, Οινιάδες, Πλευρώνα», στο Έργο των Επιστημονικών Επιτροπών Αναστήλωσης, Συντήρησης και Ανάδειξης Μνημείων του Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε., Αθήνα, 2006, 343-345
- Κολώνας Λ., Νέα Πλευρώνα, ΥΠ.ΠΟ - Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε., Αθήνα 2008 (αρχαιολογικός οδηγός)

Οινιάδες

- Powell B., Oeniadae II. The Theatre, AJA 8 (1904), 174-201
- Fiechter E., Die Theater von Oiniadai und Neu Pleuron, Antike griechische Theaterbauten II, Stuttgart 1931
- Gerkan v. A., Rez. Zu Friechter, Antike Theaterbauten, Oiniadai, Neu Pleuron, Gnomon IX (1933), 145ff
- Kirsten E., «Oiniadai», RE XVII, II, 1937, 2204-2228
- Γώγος Σ. – Κολώνας Λ., Περί του θεάτρου των Οινιαδών, Αρχαιογνωσία 9 (1995-96), Αθήνα 1998, 305-311
- Π. Μάξιμος, Αρχαία ελληνικά θέατρα. 2.500 χρόνια φως και πνεύμα, Αθήνα 2000
- Σερμπέτη Ε., Οινιάδες. Δημόσια οικοδομήματα από την αρχαία Αγορά, Αθήνα 2001
- Γώγος Σ., Το θέατρο των Οινιαδών και η συμβολή του στην έρευνα του αρχαίου ελληνικού θεάτρου, Πρακτικά του Β΄ Διεθνούς Ιστορικού και Αρχαιολογικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο 29-31 Μαρτίου 2002, Α΄ τόμος, Αγρίνιο 2004, 259-265
- Γώγος Σ., Το αρχαίο θέατρο των Οινιαδών, Εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2004
- Κολώνας Λ., Οινιάδες. Θέατρο και νεώσοικοι. Οι πρόσφατες ανασκαφές, Πρακτικά Α΄ Αρχαιολογικής Συνόδου Νότιας και Δυτικής Ελλάδος (Πάτρα, 9-12 Ιουνίου 1996), ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, Αθήνα 2006, 483-492
- Κολώνας Λ., Το έργο της Επιτροπής Προστασίας,Έρευνας και Ανάδειξης τριών Αρχαίων Πόλεων του Ν. Αιτωλοακαρνανίας: «Πάλαιρος, Οινιάδες, Πλευρώνα», στο

Έργο των Επιστημονικών Επιτροπών Αναστήλωσης, Συντήρησης και Ανάδειξης Μνημείων του Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε., Αθήνα 2006, 341-343
- Κολώνας Λ., Αρχαίοι Οινιάδες, ΥΠ.ΠΟ - Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε., Αθήνα 2008 (αρχαιολογικός οδηγός)

Στράτος

- Leake, W. M., Travels in Northern Greece, vol. 4, London 1835
- Heuzey L., Le mont Olympe et l' Acarnanie, Paris 1860
- Ορλάνδος Αν., Ο εν Στράτω της Ακαρνανίας ναός του Διός, ΑΔ 8 (1923), 1-51
- Courby F., Ch. Picard, Recherches archéologiques à Stratos, Paris 1924
- Κολώνας Λ., Στράτος, ΑΔ 45-47,49-51 (1990-1992, 1994-1996)
- Schwandner E. -L, AA 1992-1995
- Schwandner E. -L, STRATOS AM ACHELOOS, η πόλις φάντασμα;, Φηγός, Ιωάννινα 1994, 459-465
- Schwandner E. -L, Akarnanien, die unbekannte Landschaft Griechenlands. Feldforschungen in Stratos und Palairos, Nürnberger Blätter zur Archäologie, Heft 17, 2000/2001, pp. 8-22
- Schwandner E. -L, Die Ausgrabung in der antiken Stadt Stratos (Aitoloakarnania) und der Survey des Staatsgebietes "Stratike", Πρακτικά Α΄ Αρχαιολογικής Συνόδου Νότιας και Δυτικής Ελλάδος, Πάτρα 9-12 Ιουνίου 1996, Αθήνα 2006, 531-540

Αμφιλοχικό Άργος

- Heuzey L., Le mont Olympe et l' Acarnanie, Paris 1860
- Κ. Α. Ρωμαίος, Αμφιλοχικόν Άργος, ΑΔ 1916, Παράρτημα, 51
- Κολώνας Λ., Τα μνημεία της Αιτωλοακαρνανίας κατά την υλοποίηση της Προγραμματικής Σύμβασης Αμβρακικού, Πυρφόρος, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1997, 49-83

Πήλινες μάσκες από το νέο Μουσείο της Πάτρας

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ Τ Ν ΛΑ ΑΡΟΥ ΚΟΛ ΝΑ, ΜΑΡΙΑΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΓΑΤΣΗ ΚΑΙ ΓΕ ΡΓΙΟΥ ΣΤΑΜΑΤΗ «ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΑΤΡΑ ΤΗΣ ΑΙΤ ΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ», ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ARTE CREATIVE TEAM ΚΑΙ ΤΥΠ ΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΦΟΡΤ ΣΗ ΚΑΙ ΣΙΑ ΕΕ ΣΕ ΧΑΡΤΙ GARDA PAT 135 ΓΡΑΜΜ. ΕΥΡ ΠΑ ΚΟ. ΟΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘ ΣΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ Χ. Γ. ΛΑ ΟΥ. Η ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΓΙΝΕ ΣΤΟΥ ΘΟΔ ΡΟΥ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΛΗ ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΕ 2000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ 2009 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ Τ Ν ΕΚΔΟΣΕ Ν «ΔΙΑ ΜΑ». ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΕ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο Χ. Γ. ΛΑ ΟΣ.

Αριθμός Έκδοσης

2